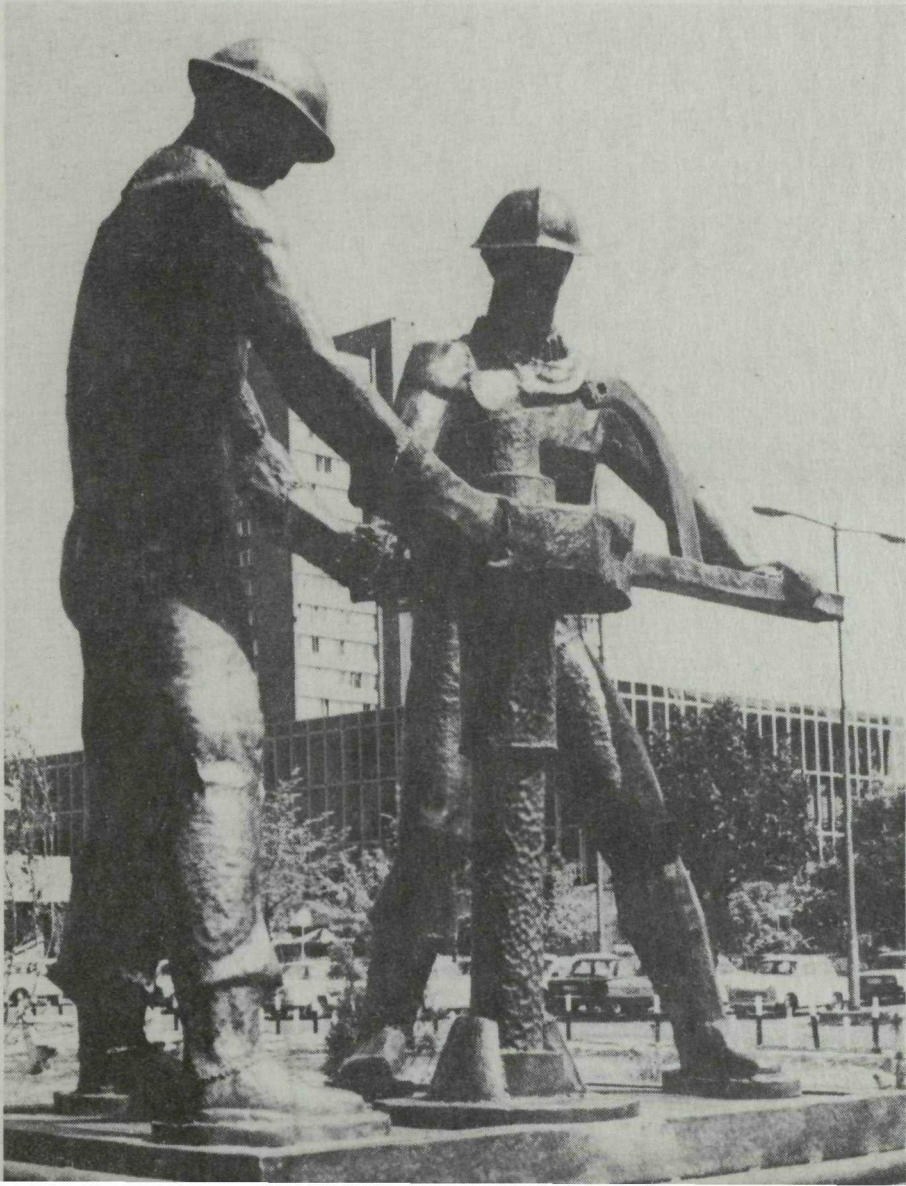

JÁSZKUNSAÉG

Társadalompolitikai
művészeti és irodalmi
folyóirat

3

XXX. évfolyam
harmadik szám
1986 szeptember

TARTALOM

- 3 Besze Imre versei
- 4 Donkó László versei
- 5 Bodorik Sándor versei
- 6 Szentí Ernő versei
- 7 A firolós menyecske — Tóth István interjú-elbeszélése
- 13 Vallató Géza: (Élet)rajzvázlat
- 14 Modell és por — Török Miklós novellája

VALÓ VILÁG

- 16 A parasztság mai jellemvonásai — Szabó László tanulmánya

HAGYOMÁNYOK

- 25 Természetvédelmi emlékek a Nagykunságból — Oroszi Sándor írása
- 29 A tollforgató asztalosmester — Talpalló Piroska írása Kupa Árpádról
- 33 A múlt értékeinek megbecsülése — Madaras László írása az öcsödi leletmenetről

DOKUMENTUM

- 38 Rékassy Ildikó: Egy elfelejtett Győrffy-írás (A kereszt behozatala a Nagykunságra)

TÉKA

- 45 Veres Péter: Néhány megjegyzés a magyar nép őstörténete finnugorkori szakaszához, a kötet megjelenése kapcsán. (Magyarország története I.)

KÉPEK

A címlapon Szabó László legújabb szolnoki közteri szobra. A borító 2. és 3. oldalán, valamint a 4., 5., 6., 12., 23., 28. és 44. lapokon Kátai Mihály festőművész alkotásainak reprodukciói. (Fotó: Tarpai Zoltán és Hargitai Lajos)

E számunk szerzői:

Besze Imre

újságíró, a Szabad Föld munkatársa

Donkó László

pedagógus, költő, Jászszentandrás

Bodorik Sándor

könyvtáros, Mezőtúr

Dr. Madaras László

régész, a Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet helyettes igazgatója

Oroszi Sándor

természetvédelmi felügyelő, Nagyvíván

Rékassy Ildikó

a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár munkatársa

Szabó László

kandidátus, a Damjanich János Múzeum tudományos főmunkatársa

Szenti Ernő

pedagógus, FAK-tag, Kisújszállás

Talpalló Piroska

népművelő, Túrkeve

Tóth István

ny. újságíró, Szolnok

Török Miklós

író, Budapest

Vallató Géza

költő, Kaposvár

Veres Péter

történész, Budapest

JÁSZKUNSAÉG

A Szolnok Megyei Tanács V. B. művelődési osztályának folyóirata.

Felelős szerkesztő: Dr. László Gyula

Kiadja: A Szolnok Megyei Lapkiadó Vállalat 5001 Szolnok, Pf. 105. Telefon: 17-850

Felelős kiadó: Nánási Tibor

Szolnoki Nyomda Vállalat 5000 Szolnok, Vörös Csillag u. 28. Telefon: 17-130

Felelős vezető: Gombkötő Béla

Szolnok, 1986. szeptember — 2990

Terjesztő szerv: a Magyar Posta.

ISSN szám: 0448-9144

Szerkesztőség címe: 5000 Szolnok, I. sz. Irodaház. Telefon: 17-850

Szerkesztőbizottság: Berényi Ferenc, dr. László Gyula (felelős szerkesztő), Nánási Mihály, Tóth László, Valkó Mihály (elnök), dr. Zádor Béla, Erdélyi Sándor.

Terjeszti: A Magyar Posta. Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodáról (KHI) Budapest, V. József nádor tér 1. 1900., közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: 1 évre 48 Ft, félévre 24 Ft, egyes szám: 12 Ft.

Megjelenik: évente négyszer.

XXXII. évfolyam, 3. szám, 1986. szeptember

Emlék egy régi nyárról

*Gurult a csámcsogás – húgom szaladt,
szájára zsír, kenyér tapadt.*

*Evett, de közben lepke lebben,
húgom kergeti egyre sebesebben.*

*S hogy felfelé tekint, az égre,
kinyílt húgom szelid szemekéjkje.*

*Mint égszínkék virág a szempár –
leszáll a lepke:
itt egy szebb virág vár.*

*Húgom büszkén tekintett szét, ki látja,
hogy semeit egy lepke
virágnak találja?*

*Én láttam mindent. Intettem és a lepke
tovább repült a nyári végtelenbe.*

Dal

*Fájó lábú szellő szárnya
szárnyas szellő fájó lába
szellős szárnyak éjszakája
éjszakának szellő lába
elszalad elragad.*

*Futó napok fénye éget
égő fényű futó napnak
felbőszörű nyája béget
égő napok elmaradnak
egyedül egyedül.*

*Alvó bajnal fehér melle
duzzad-sorvad feketére
varjúcsőrök kalapálnak
karperecet a halálnak
feketén feketén.*

*Temetések feketéje
feketeség temetése
tűzet fúvók havat őrzők
tüzes havakat köszöntők
itt a tél fú a szél.*

Mihály napján

*Ősz-zöld színű fák alatt
rejtőzik, fel s alászalad
egy megriadt nyúlcsapat.
Lottyadt körte hull a földre
s az ökörnyalas levegőbe
rést üt az érett almaszag.
Hályogszemű homok lóhol
szüreti szekér után;
csurran a must, pezseg az újbor:
csíkot rajzol a szélesszájú
puttonyos nyakán.
Amott, a szőlősorban nő sikolt,
combjába csipett az őszi,
másodvirágú szerelem;
fölnéz, pirongva söpri a port
rubájáról, aztán újra
csörren a vödre, újra eleven.
Teli a kád, csattog a satuszeg,
ömlik a lé a kármentőbe,
s délben röppen a nóta.
A gulyásleves csípős gőze száll,
szüreti béke szítál,
csókot lebel a vonóra.*

Ma jött el Mihály.

Nyári éjszaka

*Gondol egyet az est: sötétül,
felgyúlnak neoncsillagok,
mint ürrepülő búz el végül
siklórepülésben a Hold...*

*Különben csönd van. Vizsla vakkant,
kései részegét ugat.
Vének, magányos nyomorultak,
kulcsra zárják a kapukat.*

*Villózik a tévék lila fénye,
elbóbiskol goromba gond,
reumáját felejtí néne,
mit a film ópiuma old...*

*Forró nyaréj a tájat gyötri,
zibál a tikkadt rózsakert,
oxigénért fog könyörögni
a bimbó, ki most szület.*

*Nyári éjszaka. Buszok bögnék,
villantják fénylő fogsoruk.
Magunkhoz búzzuk vénes nőnket,
s zsenge tinikről álmodunk.*

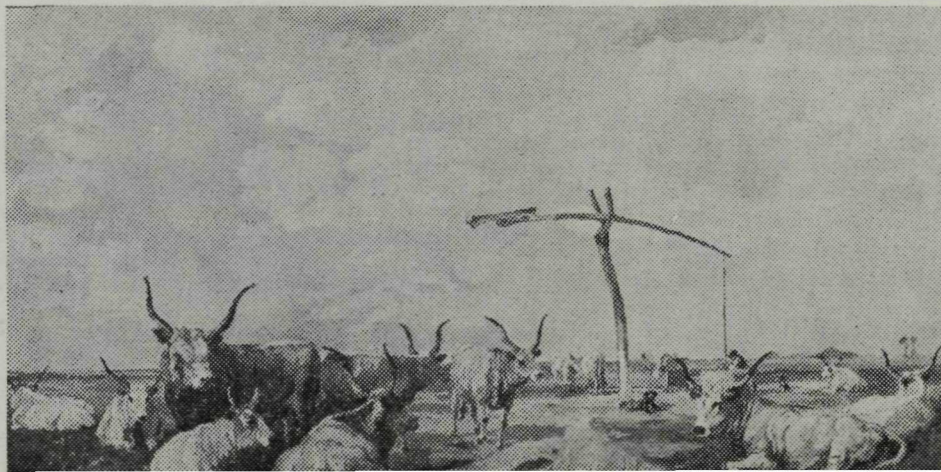
*Van, aki elbuszozik a nyárba,
van, ki integetni marad,
megnő magányossága árnya,
s lehúzza várótermi pad.
Út egy kicsit, majd hazaindul,
fölötte ég, fényképlemez,
vakut villant a Hold, s azon túl
már őszi hajnal lézerez...*

Zápor

*Lassan borul, szűkül a délután,
s véle az égnek pupillája,
a rigó, akár egy víg bonviván,
egy operetthős, füttyül rája...*

*Zápor elejti első könnyeit
s a fűzlevékkék tapsikolnak,
egy végső filmsugár filmet vetít,
vándorszél chaplinül dalolgat...*

*Fél-szivárvány mögött már zubog,
bugyborékol a színes zápor,
beleszaladnak a munkásbuszok
– s semmi nem marad a délutánból*

BODORIK SÁNDOR VERSEI

1

könyörögnek szüntelenül
beszélnek hozzánk a fák
gyökérhangon
levélnyelven
üzen a világ
és a látomásos Föld felissza
a kékség utolsó sóhaját
nincs most
surranó madárraj
csillagfelbök zizzenő
szövetébe szöve
esendő szirének
sincsenek az óceán
mítoszmély kapujában
a szív kötele megfeszül
mellemben
kitárt szárnyú
hómadár reppen
izzó prófécziák
vitorlája fölé
menyegzői csengők
mikor kiáltotok
kezemből kinövő
kalászokat látok

2

egy méh
utolsó őrszem a
visszavonulásban
tétova
ösztönös
veszteglés
lakatlan tér borgán
falevél
itt már nem moccan
madarak
mindenből
az ég virágai
örvénylenek szűkülő pályán
a kijárat nélküli
kerek ég csapdájában
egy méh
rendíthetetlen türelemmel
kopasz ágon kívárja
köröző rajok merülését
lüktető lázas napunkba
végül ő is
elrugaszkodik
úgy zuban
álomból-nyílt szemembe
hogy ott kezdje el
labirintus-szárnyalását
összszárult agyszíromban

Alkalmi ismerőseim

*Békalencse-szőnyeg borítja
Megszokásaim vízfelszínét
Felborogatták a véletlenek
Számításaim sorrendjét
Film készül zavaradottságom középkoráról
A didaktikailag jól felépített világosságot
Tönkre vágta az alkony
Mondataimban pibente ki magát fáradtságom
Látomásaim légzési technikáját
Bírálják alkalmi ismerőseim*

Marcona metaforáim

*Marcona metaforáim
Betámogatták a természetet versembe
Az őseredetiség testes motívumait
Körbetapogatták érzékeim
Közös sétára invitálta a szellő a levegőt
Elkészítettem kicsinyített mását
Az égen kirajzolódott évszak-sziluettnak
Puha foteljükbe
Kényelmesen belesüppedtek a tengerek
Levél-legyezőkkel
Legyezgetik testüket a fák*

A fírolós menyecske

A vonat Kőbánya-Alsón robog át. Odakint csattanásos visszhanggal kattognak a kerekek, zeng, dübörög a rövid vashíd. Elyúlt földi üstökösök száguldanak velünk ellenkező irányba: a világváros esti csillagai.

Szemközt cipóképű parasztasszony les kifelé. Kendős feje meg-megkoccan az ablaküvegen, amikor valami tovasuhanón hosszabban megragad a szeme. Néha rám sandít. Mikor tekintetünk találkozik, barátságosan elmosolyodik.

— Csakhogy megyünk mán... Messzi van még K. — mondja nagykunsági akcentussal a város nevét is. Várakozóan figyel. Valamit nekem is illik mondani.

— Hát messze... — csatlakozom, s hogy valamerre fordítsam a szót, megkérdezem: — Vásárolni volt Pesten? — Három degesz kaska bástyázza körül — maga mellett az ülésen, s lent a lábánál. Áruházi csomagok kandikálnak elő egyikből is, másikkól is.

— Azt inkább csak úgy közben intéztem... Három napig voltam idefent, a hűgoméknál, meg az uramnál. Marasztaltak volna, de — akármilyen kedves vendég, három napig untig elég. Pláne, ahol kisgyerek van, mint Esztiéknél... Na persze nem azért... Mert vittem én nekik három pár gyönyörű tyúkot.

Ne gondoljam, hogy „felevett” mindent előlük, mint vidéki rokonok szokták a kisétkü városi atyafiaknál.

A falusi emberek nyíltságával informál hamarosan, mikor került fel lánytestvére az óbudai üzembe, ahol megismerkedett a mostani férjével. Hány helyen laktak albérletben, mennyit spóroltak a hasukon, míg azt a kis családi házat megvették, amiben már egy éve laknak Csepelen. Csak van még egy kis bökkenő. Most is egy szoba, konyha az övéké, mert lakóval együtt szerezték a takaros kis házat. Így aztán néha egy-egy kis zörömbölés, mert a lakóék rárázuhintják a lavór kékítés vizet a virágágyra. Nevet egy rövidet.

— Ezt el lehet viselni. A magukéban laknak, az a fontos. A lakóházaspár is gyárista.

— És a maga férje? Szintén valamelyik gyárban dolgozik?

— Itt a vasútnál — iní a szemével a mellettünk visszavágtató magas őrházra. — Nem sok van már neki nyugdíjig...

Megnézem az asszonykát. Egész fiatalos, mondhatnám, kívánatos. Ilyen koros férje van?

— Olyan messzire jár haza? — csodálkozom, mert közben kiszámoltam, hogy testvérek közt is száznegyven kilométernyi a távolság.

— Hetenként, kéthetenként fordul. Aszerint, hogy tud-e segíteni a téesztől felfogott részes földön.

— Biztosan régi vasutas már.

— Nem — mondja elnyújtva —, csak három esztendeje.

— ?

— Ő is téesz-tag volt odahaza. Alapítótag — erősíti nyomatékosan. — Most már csak én vagyok szövetkezeti gazda — hangsúlyozza némi iróniával az utolsó két szót. Mintegy azt is jelezve, hogy ilyen „újságírók titulusban” nem szoktak beszélni önmagukról.

Mi lehet emögött? Rákérdezni tapintatlanságnak tartanám ebben a véletlen adta szituációban. Nem akarom „kiadni” magamból a riportert, szimatoló kérdezősködéssel. Úgy érzem, sokkal többet fogok kapni, ha minél ritkábban szólok, s vállalom akár a hosszabb késztető csendeket, melyek végül is kiszorítják a szót partneremből. Azt mondja el, ami neki legfontosabb, ami őt feszíti, míg — kibeszélve — megszabadul tőle... Viszont a „kivárásig” hasznos lehet egy kis oldalirányú kitérő.

— Számolta-e már, hogy úgy havonta, na meg egészében, mennyit keres maga a téeszben?... Gondolom szép háztáji is van? — veszem egy összefoglaló „föltétekintésbe” az asszonyt mutatós öltözékével, gazdag pakkjaival, drága divatos bőrretiküljével az ölében. Okkersárga kardigánjában, olajzöld és barna nyomottmintás bársony ruhájában igazán kellemes jelenség a menyecske. Szandál-cipője is okkersárga színű... Egész „szerelése” értékesebb az átlagnál.

Produkál erre nagyhirtelen olyan számvetést, hogy szakszerűségét egy téesz-könyvelő is megirigyelhetné. Benne van abban a közösben eltöltött munkanapoktól kezdve, a szerződéses termények felárán át a háztáji hízó, baromfi, tojás önköltségéig, illetve tiszta hasznáig minden. Bizton kivehető a számadásból, hogy — jóllehet, az ember besegítő munkája is sokat nyom a latba — e jövedelem oroszlánrésze az asszony szívós szorgalmából származik.

Hirtelen idenyújtja a jobb kezét.

— Fogja csak meg! — ő már el is kapta önkéntelenül elmozduló ujjaimat —, érzi, milyen érdes...? Tárgyilagosan állapítja meg, én pedig érzem, elpirulok a váratlan fordulatától. — A maga tenyere se lenne ilyen fínom, ha annyi disznót etetne, oly sok libát tömne, mint én...

Már vissza is húzta jobbját. Pilláinak apró, gyors rebegtetésével és kissé gunyoros somolygásával fejezi ki, amit talán csak én képzelek: nem baj, ne sértődjek meg, „sima” tenyerűeknek is kell lenniök...

— Másképp nem lenne fürdőszobás, új családi házunk.

— A gyerekek is csak beszállnak — akarnám mondani, de közbeingatja a fejét.

— Gyerekünk nincs...

Arckifejezése, tekintete ugyanolyan békességesen nyájas marad. Nem teszi hozzá, hogy „sajnos”... Csak abból sejteni valamit, hogy olyan sebesen vált rá más témára.

— Tetszik tudni, önérzete is van az embernek. A sok píz, a nagy píz nem minden máma mán, ahogy némelyik vezető elképzi — áll vissza az „otthoni” sajátos kiejtésre. — Az u r a m nem bírt a téeszben maradni, pedig — mondom — alapítótag. Ötvenhatban — úgy higgye meg —, mi ketten maradtunk a tehenészettel. Amikor a sok begőzölt fejű szét akarta hordani a jószágállományt, az én Péterem nem engedte. Szembeszállt a hőzöngőkkel, pedig majd megvasvillázták. Később? Hallotta volna, hogy hízelgett, sumákkolt Péternek a vezetőség, meg az észretérített sunyinép! Hogy milyen okos volt meg bátor.

Természetesen, rábízták a tehenészet vezetését. Mindig is becsülték az uramat, mert — habár kevés beszédű ember, sose állhatta a szájtépőket —, olyan egyenes természet, akire bizalommal támaszkodhattak minden időben a tisztességes, dolgos tagtársak. . . Hamarosan rendet csinált. Nemcsak mi kerestünk gyönyörűen, hanem a többiek bukszája is szépen vastagodott.

Az lett volna a csoda, ha nem pályáznak többen is a tehenészetbe. . . Tudja, van minálunk egy asszony, a Gizi. Valóságos égetnivaló boszorkány, egy cemen-de. Ez utóbb már nem is csinált titkot belőle, hogy a férjét szeretné behozni az én Péterem helyére, a tehenészet élére. . . Na jól „kipolitizálta”. Míg az ura határban, városban fuvarozott a szövetkezet fogatával, ő „jószerűen” be-be-eresztette az elnököt magáához. Sokan látták, milyen forró csókokkal búcsúztak egymástól a kapuban. Annyira nem törődtek a világ szájával, hogy a végén mind a ketten csak legyintettek az arrajárókra, és vigyorogva ismételték a csókokat.

Meglett a fizetség: Gizi embere lett a tehenészet vezetője. Péteremet meg „kinevezték” borjúnevelőnek. „Ilyen virtigli szakemberre, megbízható tagra van ott szükség, mint amilyen te vagy. Ez a közös érdeke is, Péter. Nélküled nem tudjuk fellendíteni a borjászatot” — mézesmázoskodott az elnök. Az én isten-jámbora uram meg csak nyelt egyet, de elvállalta. Két év alatt úgy felhozta azt a részleget is, hogy megint annyit kerestünk, mint régebben. . . Per-se, hogy ezt is elirigyelték tőlünk. . .

Fordít egyet a menyecske a mellette levő kaskán, így vesz el valamit szai indulatából.

— És megint a Gizi vitte a fenekét a. . . a „diplomáciába”. Ezúttal a testvérbátyjáért „fizetett” — az ellenőrző bizottság elnökének. . . Ez ugyan csep-pet bonyodalmas eset volt. . .

Emlékszik az elvtárs is, nagy száj- és körömfájás volt akkor nyáron. Az isten se közelíthette meg az istállókat, nemhogy rokon, hozzátartozó. A Gizi ura is jó két hélig be volt zárva a tehenészetbe, meg sok mással együtt az ellenőrző bizottság elnöke is. A bejáróút elején meg az öreg Zsoldos őrködött szigorúan, az egyik nyugdíjasunk.

Hogy-hogy nem, Gizinek pont akkoriban lett sürgős beszélhetnékje az urával. De hát a vén Zsoldos hajthatatlanul bakterkodott gallyakból eszkábált lugasánál. Ott a hűvösön tartotta hokedlin a klóros vizet. Mert az ő birodalmába se be, se onnét ki! — de még azzal is kezet mosatott, aki arra jártában vele parolázott.

Szóval — ahogy csatítva egyezkedik Gizi a csósszel, „véletlenül” arra kül-lőférezett P. Szűcs, az ellenőrző bizottság elnöke. — Mi szél hozott ide, Gizi? Nem félsz, hogy te is elkapod? — évődött az asszonnyal. Szóra szó — miért jöttél, mit akarsz? A vége az lett, hogy maga P. Szűcs kezdte fűzni az öreget. „Ejnye na, Imre bátyám, sattyogjon mán el Jóskáért; ne az ördögnek tartozon Gizi evvel az úttal. . . De azt tudod, Gizi, hogy csak távolról társaloghatsz az uraddal?” — adta a nagyot. Az ör még mindig szabódott, de P. Szűcs fél-revonta, és duruzsolt neki valamit. Erre már Zsoldos rálett, pláne, hogy felette-se jól hallhatóan megnyugtatta: „Nem lesz semmi bajod, — akkor már tegez-te — hiszen az ellenőrző bizottság elnöke utasít”. Annyira rajta volt P. Szűcsön a — már megbocsásson a szóért — kangörcs, hogy megfeledkezett az istállóról, aminek a padlásán két ember takarmányt forgatott, így látott mindent és meg-hallott egyet-mást. Pedig hát arról-felől jött P. Szűcs.

Pattogott nagy komótosan Zsoldos, vissza nem fordította volna a képét egy vak lóért. Hajításnyira se távolodott, P. Szűcs már a faránál markolászva tuszkolta befelé Gizit a csőszkunyhóba. A takarmányosok — villájuk nyelére támaszkodva jót néztek a bújócskán... Mire Zsoldos előbaktatott a cicamaca urával, ez ellenőrző bizottság elnöke rég megigazította Gizi felgyűrődött szoknyáját. Látták odafentről, mily áhítatosan végezte ezt ott a kunyhó szájában... Két hétre rá tették Gizi testvérbátyját Péterem helyére.

Közben balról Monor neonbetűi vicsorogtak a fakósárga állomás homlokzatáról. Űgy száll el az éjszakában a zömök épület hátrafelé, hogy csőrömpölnék bele a peron vaskorlátjai. Mintha magával rántaná őket. Az asszony egy villanásnyit kap el a látványból, aztán pár pislantással újra beleéli magát a történetbe.

— Az én uram nem vitakozott senkivel. Kilépett. Persze, farizeuskodtak neki, majdsaknem rimánkodtak: ne tegye, maradjon, keresnek neki „pénzes” helyet. Csak ennyit válaszolt: „Engem többször nem aláztok meg. Füljatok a pénzetekbe!” — Inkább beállt vasutasnak.

Megy a vonat. Itt egymással szemben két idegennel, odébb száz meg száz ismeretlennel. Akad-e vonat, ahol utasok ne tárulkoznának ki átmeneti társuknak hasonlóképpen, mint ez az asszonyka. Embertársak vallanak embertársuknak. Mert túl kell adni a léleksorvasztó feszültségeken, és — mennyien érzik így! — idegennel négy szemközt ezt minden következmény nélkül megtehetik. De miért csak így...? Firtathatnám, mégis hogy lehetett ezt annyiban hagyni? Hisz' ő maga mondta, hogy a tagság tud mindent, olyan szemérmetlenül kujonkodtak már a vezetők, amolyan hoci-nesze sakkozás folyt a beosztásokkal a női „bugyellárison” keresztül... Hitegethetném, hogy a tagság kiállt volna a férjéért, hiszen tisztelték, becsülték... és szólhatott volna Péter is valamit a saját érdekében... Ám érzem, hogy ez döcögve menne részemről is, mert jómagam is nem egy téeszt ismertem, ahol néhány basáskodó, magát „szocialista földesúr”-nak tekintő vezető olyan légkört teremtett magatartásával, hogy az emberek többsége jobbnak látta lapulni.

Szinte meghökkenek, annyira az én belső meditációm „hangos” kivetülése az asszony kesernyés tépelődése.

— Azt gondolja, merészelt valaki is szót emelni Péter méltánytalan leváltása ellen? Hallgattak, mint a kukák. Akár a tutyimra bízták volna a férjem védelmét.

A nekihevesedett emlékezés alatt egy szikrázóan fényesbarna hajtincs kiszabadult a selyemkendő alól. Így aztán — mikor pihentetőül nekidől az ablaknak, halántékát finom vékony hajpárnácska óvja az üveg rideg rezgésétől. Mikor ismét felegyenesedik, nyugodt csendességgel gombolyítja tovább a történet fonalát.

— No, nem mondom, azóta talán valamivel bátrabbak, hogy a k k o r zárszámadásakor mindenért megfizettem Péter helyett is. Nem akartam én felszólalni a közgyűlésen. Hallgattam a monoton beszámolókat, az elnök fineszes ki-magyarázkodását, hogy miért esett a tejhozam, miért romlott a takarmányértékesítési százalék, de egyszercsak megüti a fületem ez a szövege, hogy „sajnos, szövetkezetünk érzékenyen megsínyli a kilépéseket; mindannyiunknak fáj, hogy olyan régi tagtársunk fordított hátat hűtlenül termelőszövetkezetünknek, mint...” — És volt orcája az elnöknek egyenesen hozzám intézni szavait. Elöntött az epe. Na megálljatok !Hirtelen magam előtt láttam Péteremet, aki

szorgalmas, pontos napi munkája után, a hét nagyrészében a sivár, otthontalan szálláson kénytelen elverni szabadidejét, amikor idehaza mondhatnám villában pihenhetne, művelhetné örömmel kedves kertjét, kényeztethetné jószágait... Él, végzi dolgát odafent, a régi hűséggel, de örömtelenül... Hát ez jár neki egy élet befejezésül?!... Felugrottam, mondtam, ami a számra kívánkozott.

— Péter nevében kikérem magamnak ezt a szemforgató hazugságot, elnök elvtárs! — kezdtem, s folytattam is volna feltartóztathatatlanul, ha vissza nem fognak, hogy azért csak várjam meg a beszámoló végét.

Na aztán mindent, de mindent kitálaltam. Képzheti, se holt, se eleven nem volt „Gizi császárnő” — így hívtuk már —, de a vezérek is ugyancsak kapkodták a fejüket, mikor az elnöki pásztorórákról, a csőszkunyhó-ropogtásról beszéltem. Ki ne tudott volna mindezekről? Csak azt nem hitték volna, hogy valakinek lesz kurázsija valaha is nyilvánosság előtt rájuk olvasni... Az én lelkiismeretem nyugodt volt. Az asszonyok közt a legtöbb munkaegységet én teljesítettem, jogomban állt bírálni, kifejteni nézetemet a szövetkezeti demokráciáról. Hogy miféle közösség az, ahol kurválkodással lehet karriert csinálni... Hú, azt a csendet! De egyre inkább érezni lehetett, hogy igen mindenkin rajta van a röhöghetnék. Mert kárörvendők aztán tudnak lenni az emberek. Mibe kerül az, amikor más tartja a hátát helyettük?

Vagy inkább te akarod folytatni, „Császárnő”? — fordultam Gizi felé, mikor újból szóbajött a lugas-rezegtető „fertőtlenítés”. De csak makogás telt tőle. — Nem igaz... Nem is így volt. Imre bácsi a megmondhatója.

Nem átalotta a csősz tanúul hívni! Hát igen. Ott ültek egy sorban. A vén takarost meg már így is az agyvérzés kerülgette. Csak mozgatta száját a nagy bajsza alatt, de nem jött abból egy hang se.

— Nem igaz, azt mondd? — csaptam le mindjárt, és máris a tanúra szóltam. — Szedje csak elő szaporán azt az öt darab százast, Imre bátyám!... Tudja, — amiért bérbeadta a csőszkunyhót. Na, izibe! Úgy ni.

Zsoldos bátyám olyan engedelmesen húzta elő szivarzsebéből az összegöngyöltett piroshásúakat, mintha összebeszéltünk volna. Szinte megrendülten meredt rám, mint valami rémlátomásra.

A tagság se tudott hova lenni az elképedéstől, pláne, hogy az öreg önkéntelenül fel is mutatta a júdáspénzt.

Közbekérdezek, mert engem is megkavar a bizarr fordulat.

— Ne haragudjon, de ez olyan volt, mint egy varázslás.

— A véletlenül alapult az én bűbájoskodásom — magyarázza derűsen a menyecske. — Úgy esett, hogy a gyűlés előtt még kiszaladtam a vécére. Hallom ám, hogy a „férfi” oldalon, a nyílt vizeldénél az öreg egyezkedik az ellenőrző bizottság elnökével: „Hallod-e, fene a dógod, mikor adod mán meg nekem az öt darab százast? Ennyit ér a szavad? Ezért engedtelek nyugodtan etyelepeyélezni Gizivel a csőszkunyhóban?... Beszélük, hogy sokan gyanítanak valamit. Nem jó lenne, ha most a közgyűlésen...” — Erre P. Szűcs, siseteregve: „Itt van, vín piszkos! Egy, kettő... öt. De aztán fofa be!”

Gondolhatja, hogy kitört a gúnyos kacaj, mikor Imre bácsi olyan katonásan „teljesítette parancsomat”.

...Ceglédbercel-Cserő neve csak kísérteties, kékes felizzás az éjszaka bakacsinjában. Nemsokára átszállás következik a szegedi vonalra. Mégis van hát vége a történetnek.

— Bizonyára nem úszta meg szárazon a vezetőség, és Gizi is elkerült a szövetkezet tájáról? — kerekítem el magam a befejezést az események színeségétől igazán elütő szürke kérdéssel.

— Hát persze. Amit nyílt színen feltár az ember, azt már nem lehet elismásolni. A megyétől is kint voltak. A vezetőség — Gizi testvérbátyjáig lemenően — kicserélődött. Hogy a Gizi? Ott dolgozik máig is, csak másik üzemegységben. Olyan az mint a macska; akárhogy meghajintják, talpraesik... Figyelünk ám rá. Képzelve, pár hónapja majdnem betették a nőbizottságba. Hohó, azt már nem! — tiltakoztak a lányok, asszonyok. Azóta járja a szőlés: „Vigyázzunk, férfitársak, feltámadtak a nők!” Mostanában megint furcsálljuk a levegőt Gizi körül. Kifigyeltük, hogy egyszer az új elnököt, másszor a főmezőgazdást fírolja roppant rafináltan. Eddig még egyikük se fogadta el Gizi „szolgálatait...” — De mit segít ez már az én Péteremen...?

(Élet)rajzvázlat

A ritkán publikáló költők közé tartozom. Verseim a Somogyi Néplapban, Dunántúli Naplóban, Mozgó Világban és a Magyar Ifjúságban jelentek meg. Legutóbb az Új Írás fogadott el tőlem anyagot. Bemutatott a rádió is. Rendszeresen a Somogy közli verseimet. Szerepeltem néhány antológiában, közöttük a Plovdivban kiadott Glaszove ot Balaton címűben is. Helyzetjelentés című önálló kötetem 1979-ben Kaposváron jelent meg a Somogy Megyei Tanács gondozásában. A csodák kora című sporttárgyú könyvemmel harmadik díjat nyertem az Ezüstgerely pályázaton. (Medicina, 1982.) Gyermekverseimet a Kisdobos és a Dörmögő Dömötör fogadta el, meséimet a Nők Lapja közli rendszeresen. A közelmúltban a Móra Kiadó felkérésére gyermekverseimből állítottam össze egy tréfás leporellót.

Bemutakozásom után felvetődhet, miért éppen Önöknek küldöm ezt a meghatározhatatlan műfajú visszaemlékezést, amely talán nem érdektelen adalékokat idéz a Jászságból, mezítlábas gyermekkorom szikes színhelyéről. Messzire sodort a szél, de az első élmények élességét, belém tetoválódott képeit a múlt idő nemhogy homályosítaná... Sőt...!

1911. november 11-én született. Az asztrológusok nagyon jónak vagy nagyon rossznak jósolják-hirdetik őket, (mivelhogy többen is születtek ezen a napon.)

Én Pálszabó Zsófiáról, a számomra legdrágábbról, Anyámról beszélek.

Az ő apja egyetlen járművet ismert — a talicskát. Bár, az első világháborúban csapatszállító vonaton, marhavagonban többször is utazott, de erről soha nem beszélt.

A háború emlegetése nálunk, Ladányban tabu volt. A nagyapám néha még a kezemre is rávert, ha puskáról, szuronyról kérdeztem. Pedig, akkoriban a mezítlábas, leventesapkás kis surbankók igazából csak a tankokat, bombázókat csodálták.

Tudhattuk-e, milyen indulatok gyilkolják egymást? Mi egyszerűen hittünk játékaink, ólomkatonáink győzelmében. (Sztálingrád után, amikor már a Liberátorok légcsovarjai is forogni kezdtek.)

Együtt voltunk Ladányban, a Vadász u. 3. számú (később Sallai u. 4.) ház udvarán, anyámmal és nagyapámmal, amikor az első, a németek légvédelmi zárgyűrűjén átsettent angol bombázóról levált és a szászberek határba lezuhant két szürke, szivarforma test. A robbanások azonban elmaradtak.

A községházáról szekér indult, a bakon két csendőrrel. Nem hinném, hogy volt tűzserész képesítésük, de végül is kire lehetett volna bízni a hatástalanítást? A faluban már mindenki hallott a késleltetett hatású, töltőtollba, alvóbabába rejtett robbanó szerkezetről, amiket az angol pilóták dobáltak Németország és szövetségesei megmaradt területére, a gyerekeknek „ajándékba”.

A csendőrök jó félóra múltán beszekereztek a jegyzőségre a két üres kerszintartályt.

Másnap, vasárnap, a plébános kihirdette a nagymisé: „Itt az ideje, hulljon a férgesse!” (A gazdag parasztyerekek felmentést kaptak a katonai szolgálattól.) Anyám azóta ateista. Tulajdonképpen róla akartam beszélni, róla, akinek ritkán kísérte útját napsütés, s az árnyékban is felnevelt három gyereket.

Van-e a sorsnak ritmusa? — 1911-ben, november 11-én születtem, és tizenegy éves korában már cseléd volt Budán, a XI. kerületben, Vajna nagyságos úrnál, a Muskotály utcában. Újabb tizenegy év után ismerkedtem meg egy titokban rímekeket is fonó-faragó péklegénnyel, apámmal.

És akkor már nem kellett tizenegy év — 1940. február 23-án megszülettem. Mindazért, ami ezután történt, vállalom a felelősséget.

TÖRÖK MIKLÓS:

Modell és por

A por mindenütt, a Nap odafagyott az égre kékes és szürkés kékes és szükség szürkés, szürkés, szürkés...

Igazándiból akkor jó az aranygaluska, ha átsül jól a tésztája, de azért foszlós marad. Érti ugye? Szinte elolvad az ember szájában. Legjobb egészen apróra szagatni. Én jobban szeretem a húst! A húst hússal. Bélszín! De és csakis an-go-lo-san!

Az út két oldalán holdkráterek, az aszfalt betöredezett, de nem nőtt fű a repedésekben.

Bezonyám! Az a kis piros csík a belsejében, amikor kettévágjuk. Bezony! Hozzá egy kis worchester, egy kis fűszervaj — mértékkel persze, hogy el ne vegye a zamatát.

„Gombolyaggal játszadozott egy kiscica. Ártatlan, egészen ártatlan dolog. Közhely is ráadásul. A kismacskák mindennel játszanak, amit pofozni lehet. A cica rózsaszínű masnicskával a nyakán ide-oda pofozgatta a gombo-gombolyagot. A szál kioldódott, lebogozódott, beleakadt, beleakadt a cica szőrébe-karmába. A cica kapálózott, kapálózott, hogy kiszabaduljon az egyre jobban ráhálózódó pamutszálakból, de a háló egyre kuszább, egyre szorosabb lett.

Megfeszült, s az utolsó kétségbeesett mozdulatnál a macska megfulladt.”

Köretként pedig az a lényeg, hogy a sodó teljesen csomómentes legyen, de azért sűrű. Vannak, akik fahéjat is tesznek a sodóba?! Megőrült? A fenét a

sodóba! A tésztába! Még mondani is illet. Eleve üti a vaníliát. De nem azt a cukrozott hülyeséget, hanem az eredetét. Érti? Miért?! Úgy is lehet szeretni! Biztosan van olyan ember.

Jó-jó, nem akartam megbántani. Igazán nem. Nem is érdekes. Mindentől függetlenül, elképzelni sem tudom a fahéjat és a vaníliát együtt. Én sem a bélszint uborkasalátával. Még a kovászos uborka is abszolút nonszensz, hanem a friss fejés saláta, az igen! Szolid, tejfölös öntettel. Bélszínhez?! Igen, bélszínhez! Jó-jó, nem akartam... végül is evett már bajor gombalevest? Azt a tejfölös-tojásos izét? Hááát van benne tejföl is meg tojás is, de hogy izé...?

Füstös, helyenként elszenesedett deszkekupachoz értek. Ez a deszkekupac nem sokban különbözött a közel s távol kupacodó hasonlóan füstös és elszenesedett deszkekupacoktól, ők azonban a világért sem mentek volna más kupac-hoz.

A magasabb, rongyokból összevarrt vastag, nehéz kabátot, fülébe húzott kucsomát viselő bélszinpárti orrcimpája megremegett ahogy beletúrt.

Körülöttük CSEND (megszokták), nincs madárzaj (el is felejtették), lebeg a csend, a kupacba. A rongyokba tekergőzött köpcös élesebbé teszi a csendet. Zihál, liheg és nyel, amíg a másik a kupac mélyére túr.

— Már megint darált marha — konstatálja a turkálás eredményét, hangjában a totális elégedetlenség.

A magas nem is bólint, a köpcös megjegyzését figyelemre se méltatja. Kezében jókora fém konzervdoboz. (Ázt hiszem mindketten tudják, hogy mi a „csoda” ez, de azt is, hogy egy ember életében legfeljebb csak egyszer fordul elő ez a DOLOG.) Forgatja, a szavatossági dátumot fürkészi, nem mintha bármi jelentősége is lenne.

— Már megint! Már megint darált marha — jajong a köpcös valamiféle együttérzésre, biztatásra várva. Tudhatja ezt a nagykabátos is, mert nem késlekedik. — Ne csüggedjen! Biztosan lesz makaróni is. Biztosan valahol. — Meg sajt! — kap az alkalmon a köpcös. — Anélkül semmit sem ér az egész — hallgat el hirtelen. Nagyon hirtelen és ijedten. Annyira ijedten, hogy a nagykabátos NEM TUD SEMMIT SEM MONDANI. Inkább visszahajol a kupac-hoz, s a megszokott rutinmozdulatokkal visszaigazítja a deszkákat, nehogy VALAKI kirámolja a raktárukat. Így a kupac olyan, mint bármelyik másik.

— Talán esni fog ma?

— Talán...

Visszafelé bandukolnak. A magasabbik hóna alatt a marhahúskonzerv.

— Tudja maga, hogy milyen az igazi halleves? A hollandi halleves. Tudja? Az, amelyekben olyan sok hagyma van? Ne izéljen már! Én a hagymától rögtön gyomorégést kapok! Jó-jó, nem akartam... Majd legközelebb...!

SZABÓ LÁSZLÓ:

A parasztság mai jellemvonásai*

1.

Közismert és elfogadott álláspont, hogy a mai parasztság fogalma nem közelíthető meg azokkal az ismérvekkel, nem írható körül olyan jegyekkel, jellemzőkkel, amellyel a két világháború közötti.¹ Megváltoztak a tulajdonviszonyok, az életkörülmények, modernizálódott eszközeiben a kultúra, megváltoztak a parasztságot összetartó faluközösségi és családi kapcsolatok, felbomlott a parasztcsaládok üzemszervezeti és családi egysége, a hagyományozódó kultúra jelentősége csökkent, s megnőtt az iskolai oktatás szerepe, visszaszorult a világrépet meghatározó vallás jelentősége, s még sorolhatnánk. A hivatalos statisztikai adatok 1949—1980 között a társadalom nagymértékű szerkezeti változásait rögzítették, s a nehezen megfogható, mert állandóan változó rétegek társadalmi súlyának gyökeres átalakulását konstatálták. 1949—1980 között a munkásság arányszáma az ország népességén belül, ha az aktív keresőket számítjuk 38,8%-ról 57,8%-ra emelkedett, a parasztsagé viszont 42,9%-ról 15,8%-ra csökkent, a nem fizikai (szellemi) dolgozók arányszáma 8,3%-ról 23,7%-ra növekedett.² Meg kell jegyeznünk, hogy a munkásság létszáma az utolsó tíz esztendőben stagnált, s úgy tűnik, a jövőben nem növekedni, de inkább lassan csökkenni fog. E tíz esztendőben a parasztság lélekszáma 18,8%-kal csökkent, az értelmisége 6,2%-kal nőtt. A parasztságnak tekintett és nevezett réteg csökkenési folyamata lelassul a jövőben, ugyanakkor az értelmisége (nem fizikai dolgozók) növekedik, mert az valamennyi rétegből továbbra is utánpótlást kap.³

A fenti adatok alapján világos, hogy megnövekedett a munkásság száma, ma az ország lakosságának több mint felét sorolhatjuk különböző rétegeihez. Jelentősen növekedett az értelmiség száma, s jelentőségük — mint ezt párt- és kormányhatározatok legújabban bizonyítják — társadalmilag is egyre fontosabbá válik. S csökkent a két világháború között legjelentősebb rétegek, a parasztságnak a száma is, s számszerű további visszaszorulása még várható.⁴

2.

A legtöbb nehézséget azonban az okozza, hogy az itt bemutatott statisztikai kép — még ha az egyes társadalmi rétegek meghatározásának pontatlanságától

* A dolgozat a Szegeden 1985. április 22-én megtartott Az agrár életmód változása. Néprajzi változásvizsgálatok című tanácskozás egyik előadása volt. Megjelent Szegeden, sokszorosítva, Juhász Antal szerkesztésében.

el is vonatkoztatunk — nem fedi egészen a valóságot, s a társadalmi súly, a kultúrában betöltött szerep egészen más arányokat alakít ki. Teljességre törekvés nélkül említünk közülük néhányat.

Jóllehet a *falusi (vidéki)* fogalommal — mint ez *Erdei Ferenc* óta hazánkban is köztudott — nem lehet azonosítani a parasztságot; a vidékiség, falusiaság azonban mégis jellemzője volt a parasztságnak, távol állott a klasszikus értelemben vett munkásságtól, értelmiségtől; s tagadhatatlan tény az is, hogy a falusi életkörülmények az új társadalmunkban is inkább a paraszti vonások továbbélésének kedveznek, semmint a paraszti jellemzőktől való megszabadulásnak. *Andorka Rudolf* és *Enyedi György* szerint 1970-ben Magyarország népességének jó fele élt vidékén, illetve falvakban.⁵ 1975-ben az ország népességének 19,6%-a Budapesten, 32,4%-a vidéki városokban, 48,0%-a pedig községekben élt. Ismerve vidéki városaink jellegét, szerkezetét (olykor még ma is jelentős külterületi népességét), a valóságos falusiak számát kb. 60,0%-ra becsülhetjük.⁶ Más szempontból közelítve meg a kérdést, ugyancsak *Andorka Rudolf* állapítja meg: „a munkásosztályhoz tartozóknak fele a községekben lakott” 1970-ben, s tegyük hozzá, hogy ott lakik ma is, sőt még egy ideig, annak ellenére, hogy az utóbbi időkben bekövetkezett település-összevonások, városossá nyilvánítások az arányszámokat látszólag módosítják. Tudjuk azonban, hogy Tiszafüred, Heves vagy Mezőcsát még hosszú ideig őrizni fogja mai jellegét a városi jog elnyerése ellenére is.⁷

Az átszerveződött magyar társadalom egyes rétegeinek eredetét vizsgálva *Kulcsár Kálmán* megállapítja, hogy 1960-ban a munkásság 54,6%-ban, az értelmiség (nem fizikai dolgozók) 1970-ben 47,5%-ban paraszt származásúak voltak.⁸ Azaz együttesen mintegy felerészben közvetlenül a parasztságból származtatottak 1970 táján, s jelentős még ez akkor is, ha a munkásságon belül a meghatározó szakmunkás rétegnél ez a szám alacsonyabb (36,0%), s itt inkább belső, hagyományokon nyugvó újratermelődésről van szó. Ha ehhez a ma parasztságnak tekintett mintegy 15—18%-ot hozzáadjuk, bizvást mondhatjuk; a mai magyar társadalom egyes meghatározó rétegei között a volt parasztság van számszerűen legnagyobb súllyal jelen, mintegy 60%-ot parasztnak vagy közvetlenül paraszti származásúnak tekinthetünk. Természetes ez olyan országban, ahol még fél évszázada a parasztság volt a legnagyobb létszámú társadalmi réteg, de le kell e tényre szögeznünk mégis, noha tudjuk: a paraszti származás már csak múlt, az élet új keretei már mások, a paraszti származású lakosságot ma ténylegesen a munkásság vagy értelmiség körében tarthatjuk csak nyilván.

Magam a paraszti munkaszervezet mai formáit vizsgálva egy 1979-ben Karcagon rendezett ülészakon, egészen más úton, de mégis az eddig elmondottakkal egybecsengő megállapítást tehettem. Hazánk lakosságának mintegy 45—50%-át soroltam — rétegektől függetlenül — abba a kategóriába, amely a paraszti munkafelfogást, életkörülményeket — bár megváltozott formában — de ma is tovább élteni, éli, s tekinthető életvitelét, életmódját nézve parasztnak.⁹ Hogy ez mennyire nem mellékes, azt az azóta lefolytatott és közismertté vált második gazdaságokkal és a paraszti jövedelemmel kapcsolatos vizsgálatok országszerte megvilágították. Kiderült, hogy a kisegítő gazdaságok jövedelemkiegészítő szerepe a munkásosztálynál nagyobb 1975-ben, mint a szövetségi parasztságnál, s olyannyira így lehet ez, hogy *Elek Sándort* egészen

meglehető megfogalmazásra sarkallják a tények: „E tények ismeretében — írja — nem csodálkozhatunk azon, hogy a kisüzemi mezőgazdasági termelés egyre kevésbé paraszti sajátosság.”¹⁰ Tegyük hozzá azt, hogy éppen a vidéki városokban — de érinti ez nem kevésbé a fővárost is — azóta, mintegy tíz éve általánossá kezd válni a kb. 200—300 négyszögölnyi területeken folytatott kisárutermelés, illetve a saját szükségre való zöldség- és gyümölcsstermelés. A kiosztott, értelmiségi és munkás tulajdonban lévő úgynevezett hobbi-telek mintegy 60—65%-a valóságos termelést folytat, s csak a fennmaradó rész tekinthető hétvégi, pihenést nyújtó és nem termelő teleknek. Szolnok városában az utolsó 10 évben érezhető e már beállott gyümölcsösök, kertek jótékony hatása a piaci ellátásban, boltok olcsóbb és nagyobb áru kínálatában, s ellensúlyozni tudta pl. a hatvanas évek végén a tiszai hajózás megszüntetése utáni, hosszú ideig ki-esett gyümölcsstermelő körzetek (Tiszasüly, Kőtelek, Nagykörű, Tiszakécske) okozta hiányt. Tehát nemcsak társadalmilag, de gazdaságilag sem jelentéktelen a paraszti életformából valamit konzerváló kiegészítő mezőgazdasági üzemek szerepe.¹¹

Jócskán sorolhatnám még a paraszti világgal összekötő szálakat településeink meglévő belső szerkezetétől, az új lakóházak szaporodó száma ellenére még meglévő régi építményeken át (ház, gazdasági épületek, kert, tágas udvar vagy éppen kis zugokban összeszorult lakosság) a természetszerűen tovább hagyományozódó, bár megkopott tudás és családi hagyományok köréig. Helyette azonban inkább azt kívánom leszögezni, hogy ma társadalmunkban a számos új vonás, szerkezeti elem ellenére is *kiemelkedő szerepe van a parasztságnak, egy régebbi paraszti kultúrának, amelynek a régi földműveléssel (kertkultúrával) kapcsolatos ismeretek éppúgy továbbhagyományozódó részei, mint a munkaközpontú erkölcsi felfogás, a közösségi és családi szemlélet, és a parasztság által létrehozott művészet.* Azzal, hogy az 1960—70-es évek fordulóján társadalmunk mintegy 60—65%-ban közvetlenül parasztnak vagy paraszti származásúnak volt tekinthető, ezeknek az értékeknek, olykor bizonyára káros szemléletnek a továbbhagyományozódása, társadalomba, gazdaságba és az egész kultúrába való beépülése természetes. *Újváry Zoltán* elméleti munkája, amely az etnikus hagyományok továbbélését vizsgálja idegen környezetben, meg is magyarázza számunkra ezt a tényt: a kultúra továbbörzésének feltétele az, hogy maguk az emberek is a kultúrával együtt mozogjanak, a kultúrahordozók maguk vigyék át új környezetbe régi hagyományaikat.¹² Itt ez történt: paraszti kultúrával s még eleven, testmeleg hagyományokkal vált parasztságunk a munkásság és értelmiség közvetlen részévé. Jóllehet nem kedveztek egy munkásszállás, a naponta ingázás, az új osztály képzetlen, legelső rétegében való elhelyezkedés az értékek továbbításának, de az ebből az állapotból való kiemelkedés, a kiemelkedettek meggyökerezése, szerephez jutása, s az óriási, bármilyen helyzetű létszám, az életkörülmények hatvanas és hetvenes évekbeli gyors javulása, a stabilizálódás, a bizonytalan állapot, társadalmi helyzet megszűnése (mert sokan csak átmenetinek tekintették, tekinthették ezt az új létet) lehetővé tette a régi paraszti felfogás értékeinek terjedését, lassú, majd egyre gyorsuló térhódítását. Ma, amikor csökkenni kezd a közvetlen parasztszármazásúak aránya, hiszen már ezek fiai, sőt unokái kezdenek lassan szóhoz jutni, újabb falu felé való fordulásnak lehetünk tanúi: tudatában a szülők, nagyszülők származásának, a fiatalok kezdik felkutatni, átültetni napi kultúrájukba (táncház, pávakörök, népi építészet hagyományainak felújítása,

népművészet áttemelése a magas művészetbe: szobrászat, festészet, iparművészet és még sorolhatnánk) az előző parasztgenerációk legjobb értékeit. Másfelől támogatja őket az, hogy végülis zenénk, irodalmunk, tánckultúránk leg-erősebb vonalává az európaiba oltott magyar népi hagyományok, művészetünk népies vonalának magasszintű folytatása vált, s ez ma más területeken is érez-
teti hatását (festészet, iparművészet, filmművészet).¹³

Túlzás nélkül állíthatjuk hát: *a magyar társadalom „elparasztosodásának” időszakát éljük.* Egy olyan társadalom épül be napjainkba a szocialista Magyarországra, de általában Közép- és Kelet-Európa társadalmába, amelynek valóságos, szilárd kultúrája mintegy ezer esztendőn át formálódott, szilárdult meg, öltött jellegzetes sajátosságokat. Egy ilyen nagymúltú, sok értéket alkotó kultúra embereken, azaz hordozóin át történő lassú felszívódásának tanúi, segítői vagyunk. A régi uralkodó osztályok kultúrája már nem áll ellent e folyamatnak; a régi középosztályé pedig korábban sem volt meghatározó, legfeljebb egyének érvényesülését akadályozhatta vagy nehezítette meg, a volt gátja formális etikettjével, látszólagos érdekszövetségével az asszimilációnak; a munkásosztály hagyományos szerkezetű kultúrájáról Budapesten kívül csak néhány nagyobb múltú városban, itt is többnyire kisebb réteget átfogóan beszélhetünk (Ózd, Salgótarján, Tatabánya, Győr), de e kultúra számos, a paraszti kultúrával rokon vonással is rendelkezett, s a beépülést e csatlakozási pontok még segítik is a parasztság számára. A beépülési folyamatnak tehát komoly akadálya nincs, s mert a politika is egyre inkább segíti rendelkezéseivel e folyamatot, a felszívódás teljesebb és gyorsabb is lehet a mainál.

Hogy jó-e ez vagy rossz?

Hogy szocialista társadalmunk úgymond elparasztosodása hasznos-e vagy káros? Nehéz lenne egyszerűen megválaszolni.

Tény. S azon kell lennünk, hogy értékeivel gazdagítson.

3.

Éppen e beépülés nagy arányai miatt válik nehezzé parasztságunk körülírása és mai jellemzőinek meghatározása. A társadalom parasztosodása miatt a mai, valóságos paraszti réteg körét, s az egész magyar kultúrába való beépülés miatt nagyon nehéz elválasztani a mai parasztság jellemvonásait az általában jellemzőtől.¹⁴ Most az egyszerűség kedvéért azt a falun élő, többnyire fizikai munkát végző vagy illet közvetlenül irányító *szövetkezeti parasztság* kategóriába sorolt réteget vizsgáljuk, amely várhatóan, még évtizedek múlva is a valóságos parasztságot képviseli, s magja marad a hozzá csatlakozó vagy belőle kinőtt rétegeknek.¹⁵

A társadalomnak ez a része *falun él*, illetve a volt mezővárosok *falusi, tanyasi* rétegébe sorolható. Ennyiben alapvetően hordozza a parasztság régi ismérveinek egyikét.¹⁶ Tisztában vagyunk a régi és mai falu közötti jelentős különbségekkel társadalmilag, életkörülményeket tekintve. Úgy látjuk azonban a parasztság életébe a faluban megjelenő modernebb infrastrukturális képződmények ugyanolyan természetesen, s szervesen illeszkednek ma már bele, mint pl. korábban a nagyföldi vízszabályozások eredményei, az új amerikai erede-

tű növénykultúra, s később a technikai újítások (rádió, kerékpár, mezőgazdasági kisgépek).¹⁷ Természetesen élnek, de mégis másként (takarékosabban) az elektromosság, a vízvezetékálózat, a közlekedés áldásaival. A maguk megszokott, régebbi életviteléhez igazítják minden tekintetben, megszerzéséről pedig közösségi szinten gondoskodnak (utcák, falurészek közös munkájával, fizikai hozzájárulásával épül). A régi falu társadalma pedig tagolt volt, rétegekre és ellentétes érdekű csoportokra, sőt osztályokra bomlott. Ma ha vannak is anyagi különbségek egyes csoportok között, ellentétes érdekek alig, s a falu legfeljebb *foglalkozási csoportokra oszlik*.¹⁸ A foglalkozási csoportok sem válnak el élesen egymástól, mert a továbbra is társadalmi alapsejtet jelentő családok *nem paraszt és más réteghez tartozó* alternatívában jelentkeznek, hanem egyazon családon belül vannak termelőszövetkezeti tagok, helyi hivatalokban dolgozó vagy pedagógus, kereskedő, gépkocsivezető családtagok, s városba járó ingázók, akik naponként, hetenként hazatérnek. Ez látszólag nagy különbség a régi és az új faluszerkezet között. A gyakorlatban azonban éppen az ellenkezője áll: a társadalom ellentétes érdekű csoportjainak kiküszöbölődése napjainkra elősegítette a korábban csak kisebb felvidéki falvakban, dunántúli aprófalvakban funkcionáló faluközösségi összetartás és összetartozás tudat újraéledését még a más szerkezetű alföldi falvakban is.¹⁹ Egy Kistelek, Ásotthalom, Csépa vagy Báránd ma attól erős és fejlődőképes, hogy kialakulhatott a XX. századra már felbomlani látszó faluközösség új kerete, a közösségi élet modern, de a régitől sem független formája.²⁰ A termelőszövetkezetek 1970-es évekbeli fúziója, majd megerősödése pedig erősítette ezt a tendenciát, mert a térszerek egyre inkább a falu gazdáiként viselkednek, gazdaságuk fejlesztésén túl a közösség, a falu fejlesztéséből is mindinkább részt vállalnak. Mondhatnánk ezt a politika által is támogatott szocialista társadalmi eszményt megvalósító új folyamatnak is. Az is, de nem csupán. Mindezt városban, más társadalmi körülmények és összetétel között nem sikerült elérni, legalábbis nem jellemző. Falun a régi keretek, elvek e törekvést nagyban segítették, s ezért *ma csak rájuk jellemző vonásként értékelhető*.²¹ Azok a paraszti elemmel rendelkező családok, amelyek összetetteknek minősíthetők, megfigyeléseim szerint legnagyobb részt a paraszti családlemek uralma alatt állnak. A termelőszövetkezettől kapott háztáji, s egyéb bérelt földek a tartott állatok, a meglévő parasztporta és a rajta lévő gazdasági épületek az egész család tevékenységét befolyásolják: a városból hazatérő ingázó munkás, a szövetkezetből hazajövő adminisztrátor vagy ágazatvezető, a tanácson dolgozó családtag vagy az otthon maradt nagyszülők közös napi beszédtemája, otthoni cselekedeteinek meghatározója a kis gazdaság napi munkája, az ezzel kapcsolatos ügyintézés (táp, permetezőszer, megvásárolandó gép, építendő ól, eladandó, leadandó termés; s vele való tényleges elfoglaltság). Az, hogy újjáéled a közösségi élet, a termelőszövetkezetek a község gazdáivá válnak, s az egész család ennek valami módon közvetlen részese, *s a falut, mint lakóhelyet, a közösséget, mint közeget a szövetkezeti parasztság által meghatározott helyé, a szövetkezeti parasztságot pedig domináns réteggé teszi számszerű kisebbsége ellenére.*

A parasztság másik jellemzőjeként tartották számon, hogy *fizikai, ezen belül is főként mezőgazdasági munkát végez*. A szövetkezeti parasztságnál egyértelmű a mezőgazdaságból való élés, sőt a vegyes családoknál is az, hogy bármily szintű mezőgazdasági munkába bekapcsolódjanak (kertgazdaság: fóliázás, állattartás: libafőmés, nyúltenyésztés, disznótartás, bikanevelés). Fontosabb

azonban ennél az, hogy e körben, s a velük érintkezőknél is *a fizikai, mezőgazdasági munka becsülete és értéke hallatlanul megnövekedett*, természete miatt pedig az élet szervezésében ma is központi helyet foglal el. Jóllehet, arról beszélünk, hogy a mezőgazdaság eszközeiben modernizálódott: gépek, vegyszerek, tudományos és magasszintű technikai ismeretek szükségesek hozzá (sertéstelepek, tehenészetek, a növénytermesztésben a vegyszerezés, öntözés), a fizikai munka napjainkban és még jó ideig (talán sohasem) nélkülözhető. Van törekvés arra, hogy ki-ki kevésbé megerőltető munkakörbe kerüljön, illetve otthon is beszerezze kis gazdaságába a gépeket, mégis a jobb kereseti lehetőségek, a munka természete a fizikai munkának becsületet szerez, s ez a megbecsülés ma már társadalmi szintűvé vált, nemcsak annak köszönhető, hogy a dolgozó rétegek uralma valósult meg, hanem annak is, hogy a társadalomba beépült a munkaerkölcsöt központi rendező elvnek tartó parasztság is.²² Vessük össze gondolatban a régi középosztály vagy az egész társadalom erről vallott felfogását, s a mai falusi (városi) nem fizikai (szellemi) dolgozók véleményét.

A régi paraszti munkafelfogás minden közgazdasági ismeretterjesztés ellére is tovább öröklődött: *a munkavégző a maga munkáját egyáltalán nem számítja, a munkát pedig élete szervező elvévé teszi.*²³ A lakás felépülése, gépkocsi és új bútor megszerzése sem vet véget az állandó munkának, főként nem a szövetkezeti parasztság esetében, hanem újabbakra sarkallja az elfogadott munkaerkölcs. Nem véletlenül alkották meg egyes szociológusok az *önkiszákmányolás* fogalmát, s megmondom őszintén, az úgynevezett parasztság körében folytatott *szabadidő-kutatásokat* egyelőre mesterséges problémának és kérdésfelvetésnek érzem.²⁴ Az állandó munkából a közösségi élet és családi élet megújulása sem nyújt kimaradási lehetőséget: a házépítéskor, kertműveléskor, fuvarozáskor igénybevett kölcsönmunkákat a saját munka befejezése után még vissza kell adni, ölbetett kéz nincs. A faluközösség (termelőszövetkezet) éledő igényei is sok közösségi munkát igényelnek, amelyet ma társadalmi munkaként, mint szocialista társadalmunk velejáróját tartjuk ugyan számon, de falun való egyetemessége, könnyű szervezhetősége mutatja, hogy itt más alapokra épül, minth a közösség nélküli lakótelepeken, s ez valaminek a folytatása a jelenben.

A parasztság nagy ismérvének tartották, hogy *tudása komplex* és ismereteinek, kultúrájának örökítésében a *hagyományok és a hagyományozódás* játszik alapvető szerepet. Legszembeötlőbb változás az iskoláztatás és a technika, illetve a szövetkezetben már említett tudományos és technikai forradalom terén észlelhető. Ma az új kor vívmányaival parasztságunk természetesen él. Az iskola nyújtotta lehetőségeket paraszti módon — mint erről már korábban is írtam — már jó száz éve (az Alföldön és protestáns vidékeken már régebben) beépítette kultúrájába.²⁴ Hasonló módon válik szóbeli hagyománnyá és a közösségi kultúra részévé ma a rádió és televízió közvetítette ismeretanyag is. A technikai újításokkal: gépekkel, vegyszerekkel, illetve új növény- és állatfajtákkal, tápokkal, stb. ezek használatával, jó alkalmazásával nem tanfolyamokon, oktatás során ismerkednek meg, hanem csakúgy a gyakorlatban, közösségi, családi hagyományként, mint korábban. *Vajkai Aurél* 1948-ban a magyar nép természetismeretéről szólva megállapította, hogy a legnagyobb fizikai és kémiai ismereteket úgy alkalmazzák, hogy annak elveivel nincsenek tisztában, a gyakorlatban alapelveit nem ismerik, s a gyakorlatból, s nem az elvekből fejlesztik ki új megoldásaikat. A gépkocsi- és a motorvizsgák valamire köte-

leznek, de ezen túl csak, s ez szinte általános, a saját speciális munkaterületre vonatkozóan szereznek rendszeres oktatás során elsajátított ismeretet: a kombájnos a gép kezelésére vonatkozóan; a mezőgazdasági gép pilótája a repülőre vonatkozóan; az önetetős sertéstelep vezetője saját technikájára összpontosítva. Ám mindezek a személyek birtokában vannak egy igen komplex gyakorlati tudásnak: betonozás (a keverés módja, arányai, öntözése, megtartóképessége, stb.); a táp adagolása és keverése; a fóliás nevelés módszerei; a fa megmunkálása; gépek szerelése és javítása; oltás, szemzés, permetezés fogásai; állatnevelés és szaporítás, és még sorolhatnánk. E komplex tudást ma is a gyakorlat során, a közösségi életben szerzi meg, s ennek csak távoli forrásai, de nem valószínűs közvetítői az iskolák, könyvek, szaklapok, rádió, televízió. A gyakorlat során választják ki a helyes dolgokat, s nézzük meg mennyire másképpen — takarékosabban, ésszerűbben, állandó módon — él egy városi hobbikert-tulajdonoshoz képest egy parasztember a technika és tudomány újdonságaival: nem hatnak rá reklámok, csak bevált módszerek kormányozzák, új vegyszereket széleskörű információ után vezet be gazdaságában, s így tovább. A család és a falu képzett emberei (agrármérnökök, technikusok, szakmunkások) ma a régi falusi kazalrakó, fonalvető, nádazó s más specialisták modern utódaiként vannak hasznára a közösségnek, amelynek tagjai megfigyelnek, utánóznak, kipróbálnak, majd bevezetnek újdonságokat, anélkül, hogy mindezek valószínűs alapelveivel tisztában lennének. A hagyományok és a hagyományozódás szerepe tehát nem csökkent, csak iránya, tartalma változott: a gazdasági szint emelkedésével (mert meg tudják vásárolni ma már) egyre természetesebbé válnak mindezek, sőt vidékenkénti helyi konstrukciók is elterjedhetnek (pl. Kecel—Soltvadkert—Kiskunmajsa csettegői; Kunszentmárton—Csépa vidékének házi-lag készített, lakatosok által konstruált tésztakészítő és aprító gépei).

Végül e ponton kell rátérnünk arra, hogy a paraszti kultúra egészének színességét a *táji, közösségenkénti változatossága, variánsokban való továbbélése* jellemezte. Az 1950-es évektől a párt- és kormánypolitika az egységes szövetkezeti parasztság kialakításának eszményét követte, s ennek érdekében folytatta politikáját, mondván, hogy a magántulajdon helyére lépő szövetkezeti tulajdon egységesíti parasztságunkat. Ma már tudjuk ez nem így történt. A sok ok közül csak kettőt emelünk ki: egyrészt a rendelkezéseket nem hajtották vagy hajtották végre mindenütt azonos módon (táji eltérések, történeti hagyományok, adottságok); másrészt alábecsülték a korábbi történeti, közösségi és paraszti hagyományok jelentőségét, nem számoltak azzal, hogy a történeti múlt még hosszú időn át átüt az egységesítő borításon. Következésképp napjainkban az egyes országrészek, megyék, tájak, falvak arculata igen különböző, mondhatnánk inkább egyedi, mint tipikusan egy-egy tájat átfogó vagy hagyományos csoportot fedő. Napjainkban az anyagi stabilizálódással, a lehetőségek bővülésével, a már említett közösségi élet újraéledésével azonban megindult egy olyan táji integráció, ahol példaként szolgál a környéken lévő fejlett település, s nem szolgai módon, de lényegét tekintve másolják, mintának tekintik, azaz egy ilyen településnek integráló szerepe van. Vizsgálataim szerint elkülönül, de ma tájilag is integrálódik, önálló színezetet és bizonyos egységet nyer olyan típus Bács-Kiskun megyében, mint Kecel—Soltvadkert—Kiskunmajsa—Hajós, ahol a szövetkezetek, az erőszakolt szövetkezetesítés elmaradása jelent előnyt és biztos anyagi alapokon való kibontakozást egy új növénykultúra számára. Budapest vonzáskörzetébe tartozó közvetlen környék, s a távolabbi Galga- és

Tápiómente települései a főváros nyújtotta lehetőségek birtokában kétlaki életre alapozott, de mégis paraszti kultúrát alakíthattak ki. Nagyobb vidéki városaink környéke is létrehozott hasonló, de ettől különböző és egyéni arculatú kultúrát. Merőben különbözik ettől az az Ipoly-völgyi, zempléni, bükki, nógrádi vagy Szigetvár környéki aprófalvas és nagyobb városoktól távolabb eső körzet, amelyben vizsgáldtam, s ahol a régi örökség, az élet modernizálásának nehézségei, s egy viszonylag alacsonyabb életszint (hisz kicsik a szántók, s az erdőkhöz, amely a határ nagy részét elfoglalja, a falunak köze sincs), a piac hiánya egészen más típusú, de mégis mai falusi kultúrát, társadalmat teremtett, vidékenként a korábbi hagyományoktól is meghatározott arculattal. Ugyancsak különbözik ezektől a Hajdúság és a Jászság, Nagykunság volt kiváltságos területe, ahol viszont az 1950—60-as években szétzúzták e települések tanyákban lévő gazdasági háttérét, ugyanakkor ma is szemtermelő, intenzív kultúra nélküli gazdálkodást folytatnak, amelyen kevés a haszon, s mindezt a korábbi külterjes állattartás felszámolásával költséges, modern istállózó rendszerek erőltetésével. E városméretű nagy falvak, kisvárosok képe külsőleg archaikusabb, mint a volt kis falvaké: a hatalmas parasztpolgári porták, lakóházak ma funkció nélküliek, lebontásukra masszivitásuk miatt még nem került, s nem is kerülhet ésszerűen sor, s ez az érték köti a lakosságot a helyhez, egyelőre csekélyebb lehetőségekkel kecsegtetve, mint a nagyvároskörnyéki agglomerációk vagy a Bács-Kiskun megyei kiemelt típusok.

Nem kívánom itt — mert hisz ez külön téma lenne — akár csak az általam vizsgált területek integrálódó körzeteinek valamennyi változatát felsorolni, nem is beszélve az irodalomból kihámozhatókról. Csupán azt próbáltam megvilágítani, hogy a szövetkezeti parasztság és az általuk meghatározott közösségek kultúrája ma is változatokban él, s a változás iránya bizonyos táji jellegzetességek, új, úgymond néprajzi csoportok, helyi kultúrák kialakulásának irányába mutat.

IRODALOM

- Andorka Rudolf
1979: A magyar községek társadalmának átalakulása. Budapest
- Bárth János (szerk.)
1984: Kecel. Kecel
- Bellon Tibor (szerk.)
1976: Karcagi krónika. Karcag
1985: Egy város várossá lesz. Karcag
- Csoóri Sándor
1980: Nomádnapló. Budapest
- Dobrossy István — Fügedi Márta
1983: Termelés és életmód. Debrecen
- Egyedi György
1980: Falvaink sorsa. Budapest
- Erdel Ferenc
é. n./1: A magyar paraszttársadalom. Budapest
é. n./2: Parasztok. Budapest
- Halay Tibor (szerk.):
1981: Társadalmi struktúránk fejlődése. I—III. Budapest
- id. Juhász Antal (szerk.):
1978: Sándorfalva története és népelete. Sándorfalva
- Juhász Antal (szerk.):
1976: Tanulmányok Kistelek történetéből és népeletéből. Kistelek
- Kiss Ferenc
1984: Interferenciák. Budapest
1984: „Fölrepülni rajban”. Budapest
- Kósa László
1984: Hagyomány és közösség. Budapest
- Kulcsár Kálmán
1980: A mai magyar társadalom. Budapest
- Kulcsár László — Szijjártó András
1980: Iparosodás és társadalmi változások a mezőgazdaságban. Budapest
- Kunszabó Ferenc
1980: Jászföld. Budapest
- Lengyel Zsuzsa
1982: Mezőgazdaság, szövetkezetek, parasztság a hetvenes években. Budapest
- Márkus István
1967: Mit láttam falun? Budapest
- S. Nagy Katalin
1981: A paraszti kultúra tárgyaink továbbélése. in: Folklor-társadalom-művészet. 7. sz. (szerk.: Zelnik József). Budapest
- Ortutay Gyula
1962: Az iskolai nevelés szerepe parasztságunk kultúrájában. Ethn.
- Őrsi Julianna — Szabó László (szerk.):
1981: Életmód vizsgálatok az Alföldön. in: Múzeumi Levelek 37—38. sz. Szolnok
- Szabó László
1970: A társadalom néprajz alapvető kérdéseiről. Szolnok
1981: A paraszti olvasás és a folklor: in: Folklor-társadalom-művészet. 7. sz. (szerk.: Zelnik József). Budapest
- Újváry Zoltán
1969: Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklorban. Debrecen
- Vajkai Aurél
1948: A magyar nép természetismerete. Budapest
- Csak a legfontosabb, lehetőleg az utolsó 5—6 évben megjelent munkákat adom meg. Bennük korábbi irodalom. Hivatkozás vagy az alkalmazott fogalmak vagy a vázolt parasztsággép miatt néhány régebbi kidványt is megemlítettem.

HELYREIGAZÍTÁS

Folyóiratunk előző számában, a 32. oldalon sajnálatos címelírás történt. Fodor István tanulmányának címe helyesen: „Jerney János a dél-országi kun sírszobrokról”.

Természetvédelmi emlékek a Nagykunságból

Az egykori „Hatkunság” településeinek határában ma a Hortobágyi Nemzeti Parkban és a hozzá kapcsolódó természetvédelmi területeken, az ecsegpusztai védett területrészekén és a Körös-ártér védett részein folyik a tervszerű természetvédelmi munka. Ha a Nagykunságban a tervezett tájvédelmi körzet¹ egyelőre nem is valósult meg, a természeti értékek védelme az 1970-es években már beépült az itteni gazdálkodásba, és annak részévé vált. A nagykunsági természetvédelmi munkálatok azonban nem előzmény nélküliek. Bár az itteni természeti értékek védelme — ellentétben például a Magas-Tátra vagy a Balaton-környék ügyével — soha nem keltett országos érdeklődést, mégis csak nem valamennyi hazai természetvédelmi kezdeményezés vidékünkön is visszhangra talált.

A Nagykunság növény- és állatvilágának egyedenkénti és fajonkénti változása, jórészt fogyása, közvetlenül kapcsolódott a lecsapolásokhoz, vízrendezésekhez, a szántóföldi művelés kiterjesztéséhez. Ez a folyamat az általunk vizsgált Karcag, Kisújszállás, Kunmadaras, Kunhegyes, Túrkeve és Kunszentmárton területén előbb végbement, mint ahogyan a természetvédelem gondolata országos szinten felvetődött volna.

Tudjuk például, hogy a *tátorján* Kisújszállás határában a XVIII. század végén még nőtt,² de csak egy évszázad múlva gondoltak az eltűnő állat- és növényfajok védelmére, és csaknem egy újabb évszázad telt el a tátorján tényleges védelmének kimondásáig — amikor már csak a Dunántúlon van egyetlen telepe. *Győrffy István* a Nagykunsági krónikában érzékletes képekkel írta le a Nagykunság egykori növényeit és állatait — a XIX. századdal eltűnő világot. A hattyúk, gödények és darvak már csak a határ- és dűlőnevekben éltek akkor, amikor védelmük ügyében az első felhívások elhangzottak. Így a Nagykunságban a természetvédelem lehetséges tárgyai jelentősen megfogyatkozva érték meg az intézményes természetvédelem kiépítését célzó első kezdeményezéseket.

Magyarországon — korábbi vadászati és madárvédelmi, illetve erdészeti törvényeket követően — az első országos természetvédelmi rendelet 1909-ben látott napvilágot. A földművelésügyi miniszter felhívta a törvényhatóságokat (is), hogy a „történeti vonatkozású természeti emlékek”-et, és azokat a természeti emlékeket, „melyek gazdasági vagy természettudományi, esztétikai, vagy egyéb jelentőségük révén becsesek”, írják össze, hogy azok védelméről a későbbiekben — már országos adatok birtokában — intézkedhessen.³ Az összeírási munkához nemcsak nyomtatványokat küldött, hanem Kaán Károly A ter-

mészeti emlékek fenntartása című könyvét is, amely útbaigazítást adott az egyes objektumok besorolásához, leírásához.

Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánja a miniszteri rendeletet 1909 decemberében adta ki a városi polgármestereknek és községi előljáróságoknak azzal, hogy „az előljáróság a bejelentett emlékek állapotáról minden év január havában hozzám jelentést tegyen.”⁴ A megyében összeírt és a minisztériumba 1913-ban felterjesztett természeti emlékek — kettő kivételével — „az ország ezredéves fennállásának emlékére ültetett fák” és a „dicsőült Erzsébet királyné emlékére ültetett fák” kategóriájába tartoztak.⁵ Az általunk most vizsgált települések közül Kunmadarásról, Kunhegyesről és Kunszentmártonból nem érkezett bejelentés, illetve összeírási ív. „Túrkeve város határterületén természeti emlék nincsen” — írta a város polgármestere.⁶ Kisújszállásról is nemleges volt a válasz, a karcagi polgármester pedig a földművesiskola összeírási ívének a felterjesztése alkalmával ezt írta: „A helyi lapban közzétett kérelemre, természeti emlékre vonatkozó bejelentést senki sem tett.”⁷

Ludány Béla földművesiskolai igazgató „Erzsébet királyné emlékfái” megnevezés alatt jelentett be megóvásra érdemes természeti objektumot.⁸ A nyomtatvány „A természeti emlék részletes ismertetése” rovatában olvashatjuk: „Darányi Ignác földművelésügyi m. kir. minister úrnak 1899. évben kiadott rendelete következtében az igazgatóság boldogult Erzsébet királyné emlékére a m. kir. földműves iskola területéből a város felől eső részen 620 négyszöglet parkírozott, s e területre még az 1899. év őszén a különféle díszcserjéken kívül 41 drb. vadgesztenye fát és 6 drb. lucfenyőt ültetett ki...” A természeti emlék felkeresésére, megközelítésére vonatkozóan az összeírási íven többek között ez áll: „Karcag város vasútállomásától, valamint a város központjától számítva is 10—15 percnyi séta után elérhető. A körben ültetett hársak között «Erzsébet királyné liget» felírással ellátott tábla van felállítva. A ligetet Karcag város lakossága bármikor felkeresheti.”

Ha meggondoljuk, hogy az ország különböző részeiből több ezer hektáros őserdők, nevezetes barlangok, hegyek, őslápok védelembe vételére érkeztek javaslatok, a nagykunsági jelentés meglehetősen szerény. Mégis az első lépés volt vidékünkön arra, hogy bizonyos területet, az ott élő növényekkel együtt védelem alá helyezzenek. Az első világháború kitörésével azonban a magyarországi természetvédelem intézményes kiépítése megakadt, így a Karcagról javasolt terület sem kapott védelmet.

A két világháború közötti időszakban, 1935-ig, a természetvédelmi törvény meghozataláig, főleg a madárvédelmi kezdeményezések voltak eredményesek. A gazdaságilag hasznosnak ítélt madarak (főleg énekesek) védelmére már a múlt században születtek rendeletek. Századunkban pedig először 1912-ben hoztak olyan rendeletet, amelyben már kimondottan „mint pusztulófélben lévő természeti ritkaság” kapott — többek között — a nagy- és kiskócsag országos védelmet. A Nagy-kunság, illetve a közvetlenül határos Sárrét kócsagtelepei ekkorra már eltűntek,⁹ mégis az ornitológusok figyelme több ízben is a Nagy-kunságra irányult.

Az 1920—30-as években — a korabeli sáskajárásokhoz kapcsolódva — a pásztor-madár türkesztáni fészkelőtelepeiről az Alföldre több alkalommal is

ellátogatott. A Hortobágy—Berettyó főcsatorna villogói gátórházánál 1925-ben az ország egyik legjelentősebb fészkelőtelepe alakult ki.¹⁰ (Az ott fészket rakó madarak számát mintegy 1200—1500 párra becsülték.) A vízügyi hatóságok, Kofranek Vendel igazgató rendeletére, illetve a nyugalmazott karcagi polgármester, Szentesi Tóth Kálmán közreműködésére, a fészkelőtelep teljes védelméről intézkedtek. Az ornitológusok a pásztor madár tudományos megfigyelésére lehetőséget kaptak, és tevékenységükre jellemző, hogy a karcagi telepen mintegy 600 fiatal egyed gyűrűzték meg. A Madártani Intézet véleménye alapján a pásztor madár ügyében miniszteri rendelet is született: a madárnak — a mezőgazdaságra való hasznossága miatt — az állandó megtelepedését kívánták elősegíteni.

A pásztor madár hazánkban mégsem lett állandó fészkelő, továbbra is inváziószerűen jelent meg. Magyarországon 1933-ban csak egy helyen fészkel, Karcagon.¹¹ A vasútállomással csaknem szemközt lévő téglagyár forgalmas telepén mintegy 1000 pár rakott fészket. Bár a nyers téglákban jelentős károkat okoztak, mégis a gyár vezetősége, Tünger József telepvezető szorgalmazására, teljesen védelmébe vette a madarakat. Az ornitológusoknak pedig nemcsak közel 1500 fiatal egyed meggyűrűzésére volt lehetőségük, hanem a pásztor madár életmódjának alapos megfigyelésére is. „Amilyen észrevétlenül érkeztek, éppen olyan észrevétlenül távoztak is a karcagi pásztor madarak.” — írta Schenk Jakab beszámolójában.¹² A rövid itt-tartózkodásuk jelentősen előbbre vitte a madárral kapcsolatos tudományos ismereteket, és példát adott arra is, hogy a természetvédelmi érdekeket esetenként a (helyi) gazdasági érdekek-nél is előbbre lehet, sőt kell helyezni.

A valós és vélt gazdasági érdek, a tulajdonosi jog háboríthatatlanságának védelme a törvényes természetvédelem hazai megvalósítását, a természetvédelmi törvény elfogadtatását egészen 1935-ig lehetetlenné tette. A törvény létrehozását megelőzően azonban már néhány város, magánbirtokos és birtokközösség saját hatáskörében intézkedett értékes növények és állatok, illetve területük védelméről. A Nagykunságban is találunk erre példákat.

A közbirtokosság tulajdonában lévő kunmadarasi Nagylegelő „mocsárterülete” főleg az ott fészkelő nyári lúd miatt kapott védelmet. A védelem szorgalmazásában a vadászok — leginkább Nemeskéri Kiss Géza — jártak az élen, és a terület 1930-tól fészkelési időszakban teljes védelmet élvezett.¹³

„A természetvédelem térhódításának örvendetes jeleként” írta le Schenk Jakab az 1931/34. évi jelentésében, hogy „gróf Nemes Jánosné Kunhegyes vidékén levő birtokán alföldi erdőkben védelem alá helyezte azokat a fákat, a melyeken fészkel a holló. A holló tudvalevőleg az Alföldön ritka és pusztuló fészkelő madár, s így ez az intézkedés hozzájárul ennek a veszélyeztetett fajnak az Alföldön való fennmaradásához.”¹⁴ A kunmadarasi és a Nemes-birtokon lévő madárvédelmi területek lényegében a második világháborúig a védelemnek megfelelő kezelésben részesültek, bár a tényleges fészkelésekről adatok nem állnak rendelkezésünkre.

Az 1935-ben hozott, az erdőkről és a természetvédelemről intézkedő IV. törvénycikk országosan megélénkítette a természetvédelemmel való foglalko-

zást. Az első természetvédelmi területeket 1939-ben hozták létre, és a kijelölési munkálatok a háború éveiben is folytak. Sajnos a hat nagykunsági település ebből kimaradt. Törvényesen védelem alá helyezett terület csak a felszabadulás utáni — a megváltozott, kedvezőbb helyzetbe került — természetvédelmi munka során, a Hortobágyi Nemzeti Park megalakulásával jött létre.

A park feladatai között a néprajzi értékek védelme is szerepel. Ennek a feladatnak az előzményeit keresve nem szabad elfeledkeznünk Győrffy István 1939-ben kifejtett gondolatáról, aki a természetvédelem — akkor még teljesen újnak ható — kiterjesztését is szorgalmazta: „Ha a vadmadaraknak ...menedékhelyeket hagyunk (amit én is helyeslek), akkor a népi emlékeknek is menedékhelyet kell csinálnunk, mert a vadmadár, a vízi flóra és más természeti szépség vagy ritkaság nem állhat közelebb hozzánk, mint a magyar nép pusztulásnak indult művészeti vagy tudományos értékű hagyománya.”¹⁵

OROSZI SÁNDOR

JEGYZETEK

1. Lásd: ENDES Mihály: Tervezett tájvédelmi körzetünk: Az „ismeretlen” Nagykunság Búvár 1981. 7:297—299.
2. CSAPODY István: **Védett növényeink** (Budapest, 1982.) 158.
3. Szolnok Megyei Levéltár, Szolnok. Jász-Nagykun Szolnok vármegye alispánjának iratai. 1913. 20031. 95 098/1908/I—A. 1. F. M. sz. rendelet.
4. U. o. 1909. XII. 27-i alispáni rendelet.
5. U. o. 22213/1909. sz. jelentés az F. M.-nek.
6. U. o. 5266/1909. sz. jelentés Túrkevéről.
7. U. o. 4459/1909. sz. jelentés Karcagról.
8. U. o. A „M. kir. földmíves iskola Karcag” összeírási íve.
9. Lásd: SCHENK Jakab: **A kócsag hajdani és jelenlegi fészkelőtelepei Magyarországon** Természettudományi Közlöny 1918. Melléklet: 1—73.
10. SCHENK Jakab: **A pásztormadár 1924—26. évi megjelenése Magyarországon** Aquila 1927/28. 104—114.
11. SCHENK Jakab: **A pásztormadár 1932. és 1933. évi fészkelési inváziója Magyarországon** Aquila 1931/34. 121—136.
12. U. o. 132.
13. SCHENK Jakab: **Kócsagvédelem — Természetvédelem. 1929/1931. évi jelentés** Aquila 1929/30. 357—360.
14. SCHENK Jakab: **Kócsagvédelem — Természetvédelem. 1932—34. évi jelentés** Aquila 1931/34. 331.
15. GYÖRFFY István: **Alföldi népiélet** (Budapest, 1983.) 489.

A tollforgató asztalosmester

KUPA ÁRPÁD (1859—1916)

70 éve tragikus hirtelenséggel elhunyt Kupa Árpád asztalosmester, író, akinek haláláról a Népszava 1916. május 17-i számában *Regiszter* aláírással a *Hírek* rovatban nekrológ jelent meg.

A megemlékezés *Kupa Árpád* személyében a kialakuló magyarországi munkásmozgalom egy nagy alakját búcsúztatta, aki 20 évesen egyik vezetője volt a *Magyarországi Általános Munkáspártnak*, megszervezte az első budapesti asztalosstrájkot, munkatársa volt a *Népszavának*, és aki sikerei teljében, ismeretlen okból szülővárosába távozott... Majd írói vénát fődözött föl magában s fődöztek föl benne mások is... Több könyvet írt, de nem lett író, és végül úgy halt meg, tragikus körülmények között, mint megyei útbiztos, hogy már szocialista sem volt.

Kupa Árpád 1916-ban már semmiféle kapcsolatban nem állt a Népszava munkatársaival, ugyanakkor szakított velük, mint a Magyarországi Általános Munkáspárttal, 1880-ban. Az, hogy haláláról megemlékeztek, arra enged következtetni, hogy a mozgalomban igen fontos szerepe volt, s hogy nem mindennapi ellentét lehetett *Kupa Árpád* és a mozgalom akkori vezetői között. Erre enged következtetni a nekrológ szokatlan hangvétele is. A „...majd írói vénát fődözött föl magában...” ö-betűi Rákosi Jenő szignóját idézik, aki a *Kupa Árpádot* bemutató cikkét 1894-ben a *Budapesti Hírlapban* ezzel a jellel jelölte, amikor a *Napszamosok* c. *Kupa-regényt* méltatta.

Ezt látszik bizonyítani az a tény is, hogy egy nap alatt elkészítették a régi Népszavapéldányok alapján műveinek teljes regiszterét.

Kupa Árpádról írt *Szinnyei József* is a *Magyar írók élete és munkái* c. lexikonában: „Asztalosmester volt. Apja *Kupa Lajos*, 1848—49-ben huszárfőtiszt, anyja *Németh Sára*. Született 1859. január 11-én Túrkevéen. A függetlenségi harc alatt atyja teljesen elvesztvén vagyonát, egy földbirtokosnál, mint béresgazda alkalmaztatott. *Kupa* édesanyjától tanult olvasni. Atyja 1869-ben meghalt és ő a négy osztályú elemi vizsgát elvégezve, 1870. január 5-én asztalosinas lett Debrecenben, 1874. március 20-án pedig asztaloslegény. Mint vándorló Budapestre ment, és *Szabóki Adolf* kegyesrendi tanár esténként cellájában oktatta az elemi tantárgyakra. Két év múlva elvándorolt a fővárosból és csak a 70-es évek végén került vissza ismét; ekkor kezdett verseket, cikkeket írogatni a munkás-lapba.”

A mozgalmi munkába Aradon kapcsolódott be, egy hozzászólását ismertette a Népszava 1878-ban. A nemzetiségiek mellett állt ki. Budapesten is egy hozzászólásával tűnt ki, de ezt a hozzászólását nem közölte az újság, viszont megjelent az első cikke arról, milyen fontos az, hogy a munkások tanuljanak és egységet alkossanak. Ebben a tárgykörben még két cikke jelent meg. 1880 elején Kupa Árpád neve Frankel Leó neve mellett tűnt fel, mint a Népszava szerkesztő bizottságának tagjáé. Márciusban ismét cikket írt a munkásegység fontosságáról és tagja lett a Magyarországi Munkáspárt Egyesületi Kongresszusát szervező bizottságnak. Felszólalt a kongresszuson és az új párt vezetőségébe is beválasztották, mint jegyzőt.

1880. júniusában egy huszonötös bizottság élén vezette az első budapesti asztaloslegény sztrájkot. A Népszava mindezekről pontosan tájékoztatta az olvasókat, itt olvashattunk arról, hogy a sztrájkot a városi főkapitány be akarta tiltani, eljárása ellen a munkások Herman Ottó közbenjárását kérték a belügyminiszternél. Herman Ottó a közbenjárást úgy vállalta, ha a munkások nyilatkoznak arról, hogy tagjai-e a nemzetközi munkásmozgalomnak, internationalisták-e? A munkások Kupa Árpád által úgy nyilatkoztak, hogy „munkafelhagyásuknak a szocializmus tanaihoz semmi köze, ők tisztán magyar munkások, kozmopolita érzelmektől a legkevésbé sincsenek áthatva.”

A szabadságharc leverése után 32 évvel a munkások nyilatkozata, hogy nem vállalnak semmiféle közösséget a németekkel, az osztrákokkal — nem meglepő, de ez a nyilatkozat vezetett szakításra Kupa Árpád és a Magyarországi Általános Munkáspárt akkori vezetői között. „A többi munkatársaikkal ellentétes állást foglalnának el, a... többi munkások nem válnak elvtagadókká...” írja az eseményről a Népszava 1880. június 20-i száma. A nyilatkozat ellenére a négy hete folyó sztrájkot a belügyminiszter betiltotta, s Kupa Árpádot a fővárosból kitoloncolták.

A mozgalommal ekkor valóban szakított, de a művelődés fontosságát, a munkásegység jelentőségét, a nemzetiségiek és a nők egyenjogúsítását élete végéig fontosnak tartotta, a szegények megsegítését pedig mindig felvállalta.

Eleinte asztalosmesterként dolgozott szülővárosában, hamarosan a helyi közelet egyik irányítója lett, 1890-től pedig a helyi lap egyik legfontosabb munkatársa. Közéleti szereplése Túrkevén is összeütközésbe hozta a város vezetőivel, egy ilyen vita eredményeként írta meg első regényét a *Napszamosokat*. A regénnyel Tóth Bélát kereste meg, akit még Budapestről ismert, ő mutatta be Rákosi Jenőnek, aki nagy lelkesedéssel írt róla be a Budapesti Hírlapban. A regény a megjelenése után igen nagy vitát kavart, de nem irodalmi értékei, vagy hibái miatt, ennek méltatására sor sem került, hanem a szerző személye körül csaptak össze Rákosi Jenő hívei és ellenfelei. Bár még írt Kupa Árpád további három regényt is, ezek érdemi tárgyalására azonban nem került sor, így végülis felhagyott az irodalmi tervekkel.

Tevékenységéről Pintér Jenő is említést tesz Magyar irodalom története c. tanulmányában, s Pándi Pál is megemlíti egyik cikkében, mindketten a Népszavában a megjelent írásait, verseit méltatják.

Pándi Pál A munkásosztály és a magyar irodalom (Valóság, 1948. 378—397.) azt írja róla: „Versei szokatlan műgondról tanúskodnak; formailag szakít az addigi sablonokkal, itt-ott egyéni strófa-szerkezettel és rímképlettel lep meg, kifejezéseiben igényes, választékos. Olykor azonban stilszerűtlen költői nyersanyagát egy oly kor irodalmából vette át, amely kifejezéseit szükségszerűen a feudális berendezéshez igazította..”

A méltatott vers:

A kommunista kardja

*Előre száguld habzó paripán
A nép vitéze ádáz vad csatán
Kardját kifestí a pezsdülő vér
Kioltvá tőle számos életér
A kardja súlyos
Mennykő az ökle
A csatatéren sokszor
Ütött le
Több fű nem nő, ahol az lecsapott.
Zsoldos mártír szív, együtt porlik ott.*

*Csatája után nyugalomra tér
Kis kunyhójába kardja ba befér
Hol egy sarokba eldobva, hever
Fényes életét a rozsdá rontja el
És a büszke kard
Fél vesznie kell
Öröm kesergve
Így sóhajta fel:
Nem volna már zsarnok elnyomó?!
Erény-, becsület-, és jogbitorló?*

*Pihenj, pihenj te még sok ideig
Helyetted most a fő gondolkodik
Minden úgy van! De ha a könnycseppek
Zúgó árként egyszer kiöntöttek
S az emberek
Kínos átkát
Ezredéves
Rabigáját
Egy jobb kor jó megbosszulni majd
Kifényesítlek én, drága kard!*

(Népszava, 1880. április 18.)

A múlt értékeinek megbecsülése

Leletmentés Őcsöd határában

A rendszeres terepmunka és a véletlen szerencse már nem egy alkalommal egészítette ki egymást a régészet tudományában, s hozott számos jelentős eredményt egy-egy nép, kultúra megismerésében. Így jártunk legutóbb mi is, 1986 első Szolnok megyei régészeti leletmentésén.

A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet együttműködési megállapodásának keretében már több éve folynak Szolnok megye régészeti topográfiájának terepbejárásai munkái. A terepbejárás a régészeti munka egyik legfontosabb alapmódszere. Ilyenkor a régész meghatároz egy-egy területet, s azt módszeresen átkutatja, átvizsgálja. Ez a kutatás, átvizsgálás azt jelenti, hogy az adott területen fellelhető összes régészeti emlékeket felgyűjtjük, összegezzük. Ennek forrásai lehetnek a már korábban összegyűjtött, múzeumokban, levéltárakban megtalálható leletek vagy írásos említések, de a fő forrás a táj, a föld. Ha a felszántott táblákban háti-zsákos emberek járnak fel-alá, azok nagy valószínűséggel régészek, akik a friss szántásban a felszínre került cserepeket, állat- és embercsontokat, megmunkált köveket és más emlékeket gyűjtik össze. Ezekből azután megállapítható, hogy a terület melyik dombján, vagy víz nem járta magas partján mikor, milyen népek éltek, s ha módszeresen feltárt sok adattal rendelkezünk, meg tudjuk mondani, hogy a különböző népek, kultúrák településterülete hol, mikor, meddig terjedt ki.

Megyénkben a topográfia első szakaszában a Tiszazug zárt földrajzi egységére terjed ki ez a munka. Ennek keretében Őcsöd határa is bejárásra került. A sok-sok lelőhely közül az 59. számot viselőn folyt az ez évi első leletmentés. Itt a terepbejárás alkalmával nagyon szép bronzkori (i. e. XIX. század) cserepeket találtak a terepbejárást végző kollégák. Az anyag különlegessége már akkor felkeltette a korszakkal foglalkozók figyelmét, de mivel a lelőhely nem látszott veszélyeztetetettnek, a térképünkön történő bejelölés, a lelőhely pontos földrajzi leírása, a cserepek összegyűjtése után tovább folytattuk a környék átvizsgálását. S ekkor szólt közbe az élet, a véletlen.

Az őcsödi termelőszövetkezetnek és a községnek agyagra volt szüksége. Mivel lelőhelyünk agyagos talajú magasparton, az út közvetlen közelében van, éppen itt nyitottak bányát. Természetesen az agyaggal együtt a régészeti emlékeket is elhordták volna! Ha... Ha egyik kollégánk Cseh János nem járt volna éppen arrafelé, s nem veszi észre a földmunkákat. De a magyar régészet szerencséjére éppen arra járt. A lelőhelyet ismét megvizsgálva azonnal észrevette, hogy a korábban is fellelt bronzkori cserepek mellett emberi csontvázak és állatok csontjai is „kilógnak” a bánya falából. Ezután kezdődött a leletmentés.

Az első napon sikerült megállapítani a sírok korát, s két női sír leleteit megmenteni. Az egyiket már a temetés után feldúlták, kirabolták, s hogy a sírba nőt temettek, csupán a halott koponyája mellől előkerült orsógombja igazolta. A második sírban is nő nyugodott. Bár medencéjétől lefelé (azaz a

lábakat) a bányászat közben elpusztították, a jobb vállánál egy orsógomb, a koponya két oldalán egy-egy bronzkorból készült kék üvegyöngy csüngős fülbevaló, nyakából kék üvegszemekből álló gyöngysor került elő.

A két női sír egy nagyméretű foltot fogott közre, úgy is mondhatnánk a nagyméretű sírtól mintegy egy-másfél méterre jobbra és balra feküdtek. A nagyméretű lovassír (mert azt is tudtuk, hogy a bánya falából az embercsontok mellett lócsontok „lógnek ki”) feltárása két napot vett igénybe. A nagyméretű sírgödörbe egy szabad jogállású férfit temettek el. A megásott sírgödör aljára minden bizonnyal gyékényből vagy más szerves anyagból való takarót terítettek (ezt a vázak alatt lévő fehér elszíneződés mutatta), s erre fektették a halottat. A háton fekvő férfi bal oldalára, vele ellentétes tájolással (a ló feje a férfi lábaihoz került) fektették felszerszámozott lovát. A leölt lovat lábaira rogyasztották, fejét oldalra fordították. A férfi jobb oldalára helyeztek egy egész birkát, majd az egészet bőrlappal borították le, ezt a sír minden pontján megtalálható bőrnyomokból származó elszíneződések mutatták.

A három sír feltárását módszeres leletmentés követte. Ennek időtartama alatt (az ásatás 3 hétig tartott) 33 avarkori (VII. sz. vége—VIII. sz. első fele) sírt tártunk fel. A sírok feltárása közbeni ásatási megfigyeléseink és a leletanyag tárgyai több történeti kérdés újbóli felvetését teszik lehetővé. Írásunkban ezek közül kívánunk néhányat közzétenni.

A 33 sírből kettő volt lovassír. A már említett 3. sír mellett a 32. sír férfi halottja is lovával együtt indult túlvilági útjára. Mindkét lovat felszerszámozva temették el, megtaláltuk az egyik szájában a zablát (a másik zablát minden bizonnyal a koponyával együtt elbányászták), mindkettő mellett a vaskengyeleket a hevedercsatokkal együtt. Mindkét ló szerszámzatának szíjzatát fémdíszek ékesítették. A 3. sír lovának téglalap alakú préselt ezüstlemezek, a 32. sír lovának korong alakú vas szíjdíszei voltak. A fanyereg meglétét csak feltételezhetjük, de a 3. sírnél meglétét megfigyelés egész sora valószínűsíti. Erre nemcsak a kengyelek és a hevedercsat utalnak, hanem a megmaradt koponyarész és a gerinccsigolyák helyzete is. A fényképfelvételen is jól látszik, hogy a lófejet a mellső lábakhoz húzták az ezüstdíszes kantárszíj segítségével, amit csak a nyeregkapán lehetett rögzíteni.

Megközelítőleg minden nyolcadik sírban veretekkel díszített övvel együtt temették el a férfiakat. Ez azt jelenti, hogy eddig négy öves férfi sírját ismerjük. A négy övből hármát öntött bronz veretek, egyet préselt négyzet alakú ezüst veretek díszítettek. Különösen fontos számunkra a 3. sír garnitúrája. Itt a férfit bronzcsattal záródó öntött indadíszes bronzveretekkel díszített övével együtt temették el. Ez önmagában véve nem lenne még szokatlan — ilyen övek tucatjával kerülnek elő máshol is — ha az övhöz tartozó nagyszíjvégnél nem tapasztaltunk volna néhány olyan technikai különlegességet, ami már egyáltalán nem jellemző arra a bizonyos „tucatövre”.

A nagyszíjvég laposindás díszű két öntött bronzlemeze közé famerevítést helyezett az ötvös. Ez merőben szokatlan a korban, ám mindennapos technikai fogásnak számít egy-két generációval korábban, amikor még nem öntötték az övek díszeit, hanem préselték vagy vékony lemezből vágták ki elő- és hátlapjaikat. Ezekben az esetekben a famerevítések a szíjvégek stabilitását növelték, erősebbé, ellenállóbbá váltak általuk. Az öntött övek szíjvégeinél erre már

érthető okokból nincs szükség, sőt a fabetét az áttört indadísz esztétikai megjelenését hátrányosan befolyásolta. Hát akkor miért alkalmazza a fabetétet az ötvös? Feltételezhetjük, hogy az új technika (az öntés) elterjedésének első fázisában még éltek a régi bizonyos elemei (fabetét), amelyeknek már nincs jelentősége, de a két lemez közé eddig is tettek ilyet, tehát akkor most is kell alkalmazni. (Néhány szíjvég elkészítése után világossá válik, hogy fabetét teljesen felesleges, tehát el is marad.)

Ugyancsak szokatlan, a kísérletezésre utal a szíjvég felerősítésére szolgáló vasszegecsek elhelyezése. Talán még ennél is izgalmasabb az a megoldás, ahogy két vasszegeccsel a tovagyrúróz indák között a két lapot összefogják. Ez nemcsak csúnya és szokatlan, hanem mint az sok más VIII. századi példa mutatja, felesleges is. Ezek nélkül is szépen együtt maradnak a szíjvéglapok.

A fenti technikai „furcsaságok” alapján nem járhatunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, övünket olyan mester készíthette, aki járatos volt a VII. század végének préselt vagy lemezes szíjvégeinek készítésében, s akkor is dolgozott, amikor az új technikával (öntés) előállított első öveket készítették. Az öv viselője pedig azok közé a férfiak közé tartozhatott, akik először viselhettek olyan öntött indadíszes övet, amely a VIII. század elején gyakorivá (később kizárólagossá) vált, olyannyira, hogy az ekkor fellelhető régészeti emlékcsoportot a szakmai nyelv „griffes-indás” kultúrának nevezte el.

Fenti következtetéseink helyességének valószínűségét alátámasztani látszik a többi öv tipológiai elemzése is. Hiszen mint arra fentebb már utaltunk, a feltárt övek között egy préselt technikával készült darab is van. A 3. sír öve egyik láncszemét mutathatja annak a folyamatnak, amely a griffes-indás kultúra kialakulását eredményezte. Ugyancsak öntött négyzet alakú veretekkel és tokos áttört indás nagyszíjvéggel temették el a 32. sír férfi halottját. Ennél a sírnál egy nagyon ritkán fellelhető sírkészítési móddal találkoztunk. A többi sírhoz hasonló szabályos téglalap alakú sírfolt feltárása után megtaláltuk a lóvázat, ám annak koponyája furcsa módon elmozdult, mintegy függőlegesen az „orrán állott”. Az elmozdulást a nyaki csigolyák is követték, tehát ez akkor következhetett be, amikor a sír földje megülepedett. Ezt a lehetőséget egy fekete folt jelezte. Igen ám, de a sírgödörnek egyértelműen jelentkezett minden széle, az alsó csak a lókoponyánál nem sikerült az általajt elérnünk sehogysen.

Ekkor ismertük fel, hogy a szakirodalomból ismert ún. fülke síros temetkezést találtunk. A fülkesír két részből állt. Az előtér részben feküdt a ló, majd a ló feje felőli oldalról indult el ferdén lemélyülve a fülke. Ebbé a fülkébe helyezték el a halottat. A fülkesíros temetkezések túlnyomó többségét a Szeged környéki és dél-alföldi temetőkből ismertük. Csallány Dezső ezekben a sírokban utrigus-bolgárokat látott és korai avarnak határozta meg őket. Az újabb dél-alföldi feltárások (pl. Székkutas) és egy Szarvas környéki temető leletei már egyértelműen igazolták, hogy a fülkesírok a VII. sz. végén a VIII. század elején is készültek. Szolnok megyében már előkerültek fülkesírok, ám a hiányos ásatási megfigyelések miatt a kutatás nem tartotta őket teljesen hitelesnek.

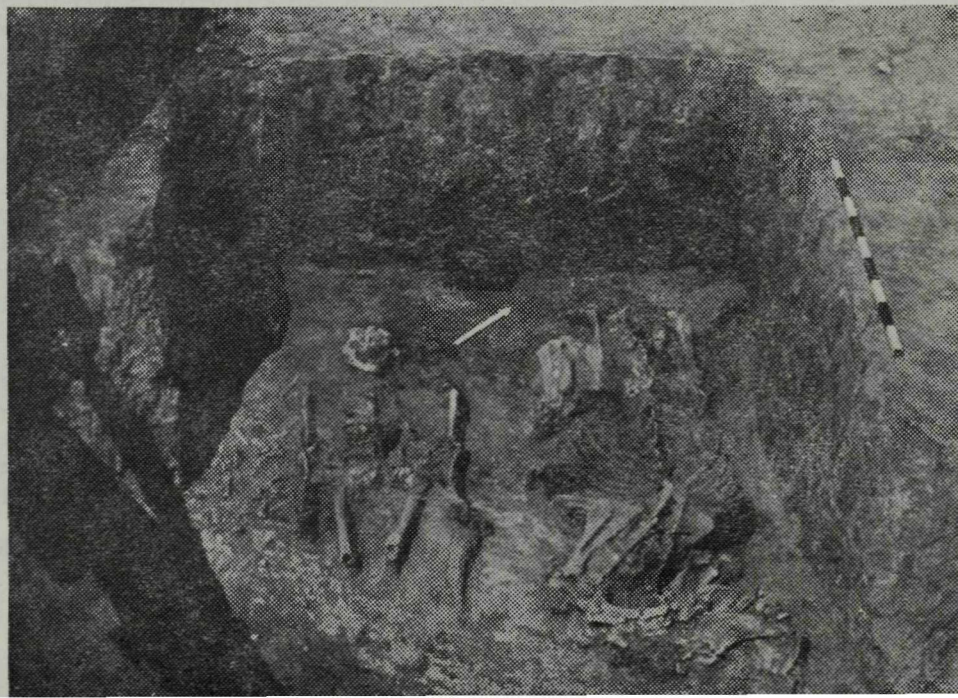
A most feltárt Öcsödi sír alapján, a rákóczi falvai sírok némelyikéről ma már egyértelműen állíthatjuk, hogy fülkesírok voltak. A temetés menetének nyomait is megfigyelhettük. Először a fülkébe gurítottak egy kézzel formált

fekete sávosan festett agyagedényt. Az edény szájával lefelé került a fülke alsó sarkába, olyannyira, hogy a megtaláláskor is üres volt. Ezután csúszttatták be a halottat a fülkébe. . . A halott lábaira tették a túlvilági útra eledelül szolgáló birkacsontokat (ezeket az alsó lábszárcsont és a bokacsontok felett keresztben találtuk meg). Végül a sírba került egymás mellé a koponya vonalában a halott vasfokosa és vaskése. Ezután betemették azt a kis ovális gödröt, melyből a fülke nyílt, s melynek földjére került az előtérbe temetett ló feje.

A férfisírok mellett természetesen női és gyermeksírokat is feltártunk, sőt ezek vannak többségben. A női sírok leggyakoribb mellékletei az ékszerek. Sok és változatos típusú fülbevalót találtunk. Túlnyomó többségük bronzból készült, de akadtt köztük olyan is, amelyiket szépen aranyozták. Csüngődíszül két üvegyöngyöt alkalmaztak. Több sírban találtunk nyakláncokat. Az egyik sírban megfigyelhettük, hogy a nyakláncot háromszor tekerték meg a halott nő nyaka körül. A gyöngyszemek szintén üvegből készültek, leggyakrabban zöld, kék és fehér színűek.

Gyakran találjuk meg a nőkre leginkább jellemző munkaeszközöket is. Két sírban volt csontból készült tűtartó, több sírban vaskés, s majdnem mindig egy nő mellett orsógomb. E leggyakoribb női munkaeszköz egy férjihalott sírjában is felbukkan. A 3. sírban (lovassír volt) a férfi bal vállánál 4 darabot bontottunk ki. Ez a lelet a VIII. századi emlékenyagban egészen ritka. Az még csak-csak előfordul, hogy egy-egy alkalommal férfisírból orsógomb kerül elő. Ilyen pl. a Szentés-Kajáni temető 143. sz. sírja, ugyanolyan övvel és ugyanolyan 1 db orsógommbal, mint ami Öcsödön volt. De az még a női sírokbán sem fordul elő, hogy egyszerre négy kerüljön elő belőlük. A jelenség magyarázatára két lehetőséget látunk. Vagy feltételezzük, hogy a halott férfi a család nőtagjainak mindegyikétől(?) kapott a temetéskor 1—1 orsót, s azokat szépen sorban egymás alá helyezték a halott válla mellett, vagy egy különlegesen hosszú orsót képzelünk el, melynek stabil mozgásához négy orsógomb kellett. Mindkét esetben különlegességgel állunk szemben.

S ha már tárgy történeti kérdéseket is említettünk, szólnunk kell a 13. sírban előkerült, egy különleges tárgyról. A csontváz combcsontjának közepe

táján egy domború vaspántot találtunk, s a csontváz alatt egy homorú pánt körvonalai bontakoztak ki. A két pánt között a csontváz bal oldalán egy vascsatot is találtunk.

A tárgy funkciójának meghatározásához a Kunszentmárton—Jaksorérparti griffes-indás temető rész két sírjában is előkerült abroncs adta a kulcsot. Ezt még 1957-ben Anda Tibor sérvkötőnek határozta meg, ám annyira egyedülálló volt a tárgy, hogy a funkciómeghatározást nem lehetett véglegesnek tekinteni. Ez az új szerencsés öcsödi lelet ebben a kérdésben is egy lépést jelent a biztos meghatározás felé. Mi úgy képzeljük, hogy a két vasabroncsot egy-egy szíj kötötte össze, s az abroncsok közötti vascsat segítségével lehetett a sérvkötőt fel- és levenni, szorosabbra és tágabbra engedni.

Írásunkban egy új leletmentés által felvetett történeti kérdések jelzése mellett elsősorban néhány érdekes, izgalmas ásatási megfigyelést, egy-egy leletet kívántunk ismertetni. A leletmentést most öszel tovább folytatjuk. Reméljük, ezek az első reflexióink kiállják majd az újabb leletek próbáját.

MADARAS LÁSZLÓ

ERDÉLYI SÁNDOR

(1940—1986)

Augusztus elején érkezett a megrendítő hír: Erdélyi Sándor, a Növényolajipari és Mosószergyártó Vállalat Világbank Irodájának vezetője, a Martfűi Növényolajgyár volt főmérnöke, a neves drámaíró és publicista, életének 46. évében, hosszas betegség után elhunyt.

Erdélyi Sándor négy éven át aktív tagja volt a JÁSZKUNSÁG szerkesztőbizottságának is, megrendülésünk így többszörös. Személyében nemcsak az élet delén tragikusan félbeszakadt sorsot, nem csupán a kiváló, a közönségnek hasznot hozó ötletekből, nagyhorderejű újításokból kifogyhatatlan, örökmozgó szakembert gyászoljuk, hanem a mindig vidám és elmés szerzőtársunkat, akinek színes egyénisége feledhetetlen marad számunkra, akik együtt dolgoztunk vele.

Mindig csodáltuk energiáját, rendíthetetlen optimizmusát, s azt a derűs realitását amellyel legkeményebb kérdésekhez, a legmegoldhatatlanabbnak tűnő dolgokhoz közeledett. Úgy marad meg bennünk Erdélyi Sándor, mint aki — a szó nemes értelmében — nem ismert lehetetlent, s rendkívüli tudását, elmélyült műveltségét mindig a többség, az adott kollektíva és ügy szolgáltatásban kamatoztatta.

Az átlagos emberi életnek csupán a fele adatott meg számára, mégis marandóan rajta hagyta keze nyomát a hazai növényolajgyártás fejlesztésén, a Jászkunság tartalmi megújulásán és a kortárs magyar irodalmon egyaránt. Nem élt hiába! Gazdag szellemi örökségét és emlékét kegyelettel megőrizzük.

DOKUMENTUM

RÉKASY ILDIKÓ:

Egy elfelejtett Györffy-írás

Györffy István, a néprajztudós legnépszerűbb, a szakmán túli széles olvasótábor előtt is ismert műve a Nagykunsági krónika, „melyet részint régi írásokból, részint szájhagyomány alapján” szerkesztett egybe a tudományos felkészültsége mellett írói adottságaival is kiemelkedő szerző. A szülőföld népének néhány századdal korábbi élete, hagyománya, történelmi mondavilága elevenedik meg a színes, élvezetes stílusban előadott, de mindig pontos forrásanyagra hivatkozó krónikában.

A könyv első kiadása 1922-ben jelent meg Karcagon, Kertész és Nagy nyomdájában, de vele nagyjából egyidőben, illetve korábban egyes fejezetek folyóiratokban, hetilapokban is napvilágot láttak. A Nagykunsági krónika legutóbbi, 4. kiadása a Györffy-centenárium évében, 1984-ben jelent meg ugyancsak Karcagon. Sajtó alá rendezte Bellon Tibor, kiadta — a Györffy után — Nagykun Karcagi Múzeum, a nagykun városok anyagi támogatásával. Györffy legelső írása is a Nagykunsági krónika része: 1916-ban a Nagy-Kunság című karcagi hetilap tárcasorozata adta közre A lőzérhalmi eset című kis elbeszélést, mely a hagyományban és az okleveles forrásokban egyaránt fellelhető törökkori mondát dolgoz fel igen olvasmányosan. 1922-től a Karcagi Napló és A falu című folyóirat folytatásokban közölte a Nagykunság krónika fejezeteit, néhány apró szövegváltoztatással.

Györffy István személyi bibliográfiájának készítése közben a Karcagi Napló 1922-es évfolyamának tárcasorozatában hasonló zsánerű Györffy-írásra bukkantam, amely nem került bele a Nagykunsági krónikába, s így az idők folyamán feledésbe merült. Április 15-től szeptember 16-ig 19 folytatásos részben adta közre a lap Györffy alábbi elbeszélését, amely keletkezése idejét, tárgyát és feldolgozási módját tekintve a Nagykunsági krónika írásaihoz áll közel: szájhagyományok alapján „egy pár mondának mondható történetet” beszél el, úgy ahogyan azt Györffy még gyermekkorában a nép ajkáról hallotta; epizódokat a Nagykunság népének XVIII. századi életéből.

* * *

GYÖRFFY ISTVÁN:

A kereszt behozatala a Nagykunságra

Minden kornak megvan a maga súlyos, megoldásra váró problémája. Az emberek azt hiszik, hogy ha ez a probléma megoldatna, boldogságuk teljes lenne. Pedig másnap már új megoldásra váró súlyos probléma kerülne előtérbe, és az embereknek újra lenne alkalmuk a surlódásra.

Mária Teréziának és az ország gyeplűjét kezükben tartó főuraknak 150 esztendővel ezelőtt egyik legfontosabb és legsürgősebb teendője volt a római katolikus hittől elpártolt magyarokat az igaz örvényre visszavezetni. A királynőt különösen bántotta, hogy a „királynői kunok” egy része a nagykun nép Kálvin kárhuzatos tanait követi, s elhatározta, hogy ezen segíteni fog. Mindezekelőtt vizsgálatot indított, hogy a kun városok református templomai, paróchiái nem voltak-e valaha katolikusok tulajdonában?

Úgy látszik, hogy ezt nem lehetett bebizonyítani, sőt a vizsgálódással megbízott szentatyák talán még arra is rájöttek, hogy Kuthen ivadécai között a reformáció kezdetén feles számmal voltak olyanok is, akiknek tar fejét keresztvíz egyáltalán nem érintette. Jó katonák voltak a nagykunok a királynőnek, ezért nem akart a legerősebb eszközökhöz nyúlni, de azt elhatározta, hogy katolikus egyházak létesítésével és katolikusok beépítésével aranyhidat fog építeni, melyen a kálvinista nagykunokat visszatéríti a római egyház kebelébe.

Nem akarok még teljesen be nem hegedt sebeket feltépni, nem akarok történeti tényeket felhozni, csak egy pár mondának mondható történetet mesélek el, amik csak apró epizódjai ennek a kornak, amikor a magyar mint pápista és kálvinista állott szemben egymással.

Úgy mondom el, ahogy a nép szájából hallottam gyermek koromban. Elbeszéléseim élő néphagyományok, melyek lényegéhez a magam részéről semmit sem fogok hozzáfűzni.

Mintegy 150 esztendővel ezelőtt Kovács János uram jó magabíró ember volt Turkeviben. Földje is volt takarosán, jószággal vásárookra is járogatott. A közterheket viselte. Istennek s az egyháznak is megadta, amivel tartozott. Mivel mindig volt heverő pénze, megbízható ember nem hiába kopogtatott nála egy kis kölcsönért. Magát Kevi városát is kisegítette egyszerű-máskor.

Ducza Mihály volt akkortájtban a városgazda. Az öreg tiszte szerént híven szolgált a várost, a város gazdasága napról-napra gyarapodott keze alatt. Abban az időtájtban a kettős könyvvitel még nem volt divat, még feljegyzéseket sem igen csináltak. Olyan bolond világ volt még akkor, hogy az eredményt elfogadták a sáfárkodás mértékének, nem úgy mint ma, amikor inkább a zárszámadás a fontos, nem a sikeres eredmény.

Egyszer azonban Ducza uram egészen váratlanul a legfőbb számvevő elé ment, számot adni a sáfárkodásról. Reggel, amikor a menyé bevitte neki a pirítóst, az öreget ágyában halva találta. Nyolcvanegy esztendő volt az öreg, hát nem nagyon csudálkoztak az elhunytán. Megsiratták, ahogy illet, aztán eltemették. Harmadnap az öreg testamentumát felbontotta a tanács, ki is hirdette. Aztán bevonultak a tanácsházba, hogy a városgazdai tisztség betöltéséről tanácskozzanak. Felnyitották a megboldogult tékáját. Átvették a kulcsokat, egy pár nyaláb rovás pálcát, meg az öreg hivatalos írásait, ami egy kis kopott piros könyvecskéből, meg egy fél marék inkább csak az öreg által olvasható írásból állott. Harminchat esztendeig viselte az öreg a tiszttét, annak minden írománya itt volt az asztalon. Jegyző uram orrára illesztette a pápaszemet és átvizsgálta az iratokat. Nagyrészt elavult számozások voltak, csak a könyvecskében találtak feljegyzéseket:

Büri 3 for.

a palló 20 kr.

az a bronz elszakadt 12 kr.

Kovács János 40 Rfor.

100 kive nád 2 for. stb.

Hamarosan átvizsgálták a könyvet, a krajcáros és pár forintos tételnél meg sem állottak. Kovács János 40 rénes forintjánál azonban kissé megállottak. Micsoda 40 forint ez? Biztosan kölcsönadta az öreg Kovács Jánosnak, mert Kovács uram szokott a város gazdától kölcsönkérni, ha nagyobb számú marhát akar venni.

Az egyik ármást ellódítják Kovács Jánoshoz, aki feljövén a város házára s a feltett kérdésre előadja, hogy ő 40 forintot adott kölcsön Ducza gazdauramnak, a gulya fizetésekor. Még arra is emlékszik, hogy az öreg valami bikaborjúkat vett rajta.

Egyik tanácsbéli erre felveti, hogy ő úgy tudja, hogy a borjak a széna árából vevődtek. Akkor tájban Kovács uram a Turi vásáron lovakat vásárolt, tehát nem adhatótt pénzt másnak kölcsön, Bíró uram aztán kétfelé vágta a kezdődő vífát azzal a kijelentéssel, hogy ha Kovács uram kölcsönadott, akkor Ducza uramtól valamely írásnak kell lennie. Kovács erre viszont azzal felelt, hogy máskor is írás nélkül adott kölcsönt a városnak, sőt ő sem adott írást, ha a várostól kölcsönzött. Szóból szó kerekedett, a vitatkozás Kovács János és a tanács között egyre hevesebb lett. Végre a bíró kettévágta a gordiusi csomót. Szavazást indítványozott, ki az adós, a város e, avagy Kovács János? Egyhangúlag úgy döntöttek, hogy Kovács János tartozik a városnak 40 rénusi forintokkal, amit 8 napon belül le kell tennie. Kovács uram felháborodva távozott.

Egész nap a fejét törte, hogy tudhatná megbizonyítani az igazságot. Sem írása, sem tanúja nem volt. Perre kerítse a dolgot? Hisz a kerületnél az urak biztosan a városnak adnak igazat, mert a könyvbe be van írva, hogy Kovács János 40 Rfor., meg az urak mindig az erősebbnek adnak igazat. Egész nap nem evett, nem ivott, éjjel nem aludt. Másnap úgy határozott, hogy elmegy a tanácshoz és megkéri őket, hogy tekintsenek hat gyermekére, adják meg a pénzt, ő esküt tesz, hogy igazsága van. A tanács szóba sem állott vele.

Nyolcad napon behívták, hogy tegye le a pénzt. Megint kérlelte őket Kovács János, hogy ne kövessenek el rajta igazságtalanságot, ám legyen, ő lemond a követeléséről, de a város se követelőzzék rajta... Mindhiába! A tanács első határozata mellett maradt, mindössze annyi jóakaratot mutatott, hogy újabb nyolc napot tűzött ki a pénz lefizetésére. Kovács uram erre kijelentette, hogy a királynéra apellál, de bele nem törődik a város határozatába. Bolond vagy te János! — mondta a bíró. Többe kerül néked az apellálás, mint ez a 40 forint. Lehet, hogy többe kerül, de lökök olyan követ a kútba, hogy nem húzza be Túrkeve minden okosa se, míg ebből a városból egy tégladarab léssen.

Szikrát hányt a szeme. Megrántotta a vállán a bundát, aztán mint az, aki tisztában van azzal, hogy mi a teendője, határozott lépéssel távozott. A tanácsbéliék egymásra néztek, de a bíró legyintett a kezével. Láttam én már karón varjút! Aztán nem is gondoltak többé az ügyre aznap.

Kovács uram azonban annál serényebben dolgozott. Abrakolta a lovakat, kijavította a szerszámot, megkente a szekeret és kiadta a parancsot az egész családnak, hogy készüljenek, mert hosszú útra indulnak. Felesége bátorkodott megkérdezni, hogy hova, de Kovács uram reárivallt úgy, hogy nem mert többé érdeklődni. Különben is úgy volt szoktatva, hogy az ura szava megapellálhatatlan volt. Ha rossz kedvibe volt Kovács uram, akkor meg nem is volt tanácsos hozzászólni.

Az egész szombati nap készülődésben telt el. Kovácsné sütött, főzött. Vasárnap templomba akart az asszony menni a felnőtt gyermekekkel, de az ura nem engedte. Egész nap szedelőzködtek. Hétfőn hajnalban aztán szekérre ültek és Kenderes felé elindultak. A városban szállongó szóbeszédből annyit megtudott, hogy az ura a királyné elé akar járulni. Erre való tekintetből egy tál nagyon finom kásás bélés csöregét meg sulyom tésztát rejtett a kas farába, mert mégis nem illenék neki üres kézzel járulni a király elé. Elég rossz útjuk volt. A Kakat nagyon kiöntött, alig vergődött át a három ló a sáron. Kunhegyesen túl meg a hunokban haladtak nehezen, de estére beérkeztek Örsre. Mindjárt a templom mellét fogott ki Kovács János. Alig húzta a lovak fejére az abrakos bakót, mindjárt jöttek helybeliek, hogy útja felől érdeklődjenek. Elmondta, hogy Egerbe készül, hol ki akar keresztelkedni egész családjával a katolikus vallásra. Sötét volt, nem látta feleségének megrémült arcát. Szegény asszony sírni sem mert, csak hangtalanul potyogtak a könnyei.

Lengyel kurátor uram azonban rögtön barátságosabb lett, amint meghalotta Kovács szándékát. Mindjárt betessékelté őket a házába. Kovács uram beállott a szekérével az udvarra. Lengyelné mindjárt vacsora készítéséhez fogott. Kovácsné ijedten tekintett széjjel a szentképekkel telerakott falú szobában, de kurátor uram vigasztalta és bátorította, megmagyarázván az egyes képeken ábrázolt szentek jeles cselekedeteit. Megmutatta lakásának díszét, a házi oltárt, az örök mécsest, előszedte szent könyveit, majd egy kis tanítást nyújtott a katolikus egyházzal, egyszóval ami az ő vallásában az ő felfogása szerint szép és jó volt, mind kitérte előttük. Kovács uram figyelemmel hallgatott mindent, felesége azonban halálos szorongások között érezte magát, csak abban lelte vigasztalását, hogy csak egy kellemetlen álom az egész dolog, ami körülötte történik. Gyermekei is ösztönszerű félelemmel köré húzódtak, és elenséges pillantásokat löveltek szíves házigazdájuk felé.

Lengyel kurátorné asszonyom jó vacsorával rukkolt ki. Bor is került az asztalra. Kovács uram jól érezte magát, de felesége nem melegedett fel egész este, pedig Lengyelné nagyon járt körülötte. Biztosan eltörődtek a nagy útban — gondolta, és jó ágyat vetett nekik a tiszta házban. Lefeküdtek aztán mindnyájan. A legidősebb fiú, János, kiment a lovak mellé. Vetett eléjük a kurátor uram szénájából, aztán megitta őket, majd a szekérhez visszavezetett kettőt, a harmadikra a Piszrára meg felült és anélkül, hogy valakitől búcsút vett volna, azon az úton amelyen jöttek, sebes vágatva visszafordult.

Kurátor uram vette észre hajnalban legelőbb a ló és a süvölvény eltűnését. Felköltötte Kovács Jánost, aki tehetetlen dühében szinte toporzékolt. Mindjárt tudta, hogy János fia a verés elől szökött meg. Kovácsné lelkében meg kezdett beférkőzni a remény, hátha a János gyerek otthon valahogy gátat tud vetni az apja szándékának. Kovács uram eszében is megfordult ez a gondolat, éppen ezért nem sokat töprengett, hanem szekérre rakván családját, megköszönvén a szíves vendéglátást, közévägott a két lónak, és Füred irányában elhajtott.

Gyökeret eresztett a kevi tanács lába. Mikor ifjú Kovács Jánostól meghallotta, hogy Kovács János uram milyen szándékkal ment Egerbe. Rögtön eszükbe jutott Kovács uram szava: Lökök olyan követ a kútba, hogy nem húzza ki Túrkeve minden okosa se, míg ebből a városból egy tégladarab leszen.

Mindjárt összeültek tanácskozni, hogy mitévők legyenek. Mindnyájan meg-
egyeztek abban, hogy lóhalálában utána kell menni Kovács Jánosnak, és meg-
kell akadályozni, hogy sötét szándékát végrehajtsa, mert abból a város vég-
romlása következend. A törvénybíró azonnal megbízták, hogy fogasson be a
város kocsijába, és vágjon elébe Kovács Jánosnak. Kezébe adtak egy pecsét-
es írást, melyben a tanács kinyilvánította, hogy Túrkevi városnak semmi néven
nevezendő követelése nincs Kovács Jánoson. Egyúttal törvénybíró uram mar-
kába nyomtak 100 rénes forintot, melyből fizesse ki Kovács Jánosnak a 40
forintokat a megfelelő kamatjával együtt, a többi pénzzel igazítsa a dolgot ak-
kor, ha Kovács hajthatatlan volna.

De „aki szalad, elkésik”, mondja a közmondás. Törvénybíró uram is így
járt. Egyszer a tengely tört el, egyszer a tiszai révnél akadt meg, mert a hidas
kötele elszakadt. Mire beért Egerbe, Kovács János uram a római katolikus
egyház híve volt, egész háznépével. Mikor ráakadt Kovács uramra, először
hivatalos ábrázatot öltött, és a bírói tekintély hangján kérdezte tőle, hogy mi
járatban van Egerbe? Hát templomba jöttem! Neked Túrkevíben van a templom-
od! Nekem nincs, de hiszem az istent, hogy nemsokára lesz, mégpedig olyan,
akinek a tornyán kereszt van! János, az isten áldjon meg! Csak nem ment tán
el az eszed, hogy pápistává légy — esett ki a törvénybíró hivatalos hangnemből.

Itt van 40 forint, amivel a város tartozik, itt van az írás is, amelyben a
város elsimeri, hogy nem tartozik semmivel. Kovács uram zsebregyúrta a pénzt
is, az írást is, aztán gúnyos mosollyal nézett végig rajta. Mostmár eszetekbe
jutott az igazság? Könyörögtem eleget, nem hallgattatok meg. Hát tudjátok
meg, hogy pápistává lettem az egész családommal! Megmondhatod a tanács-
nak, hogy három hét múlva hazamegyek, akkor fogják megtudni igazán, hogy
ki az a Kovács János! Ezzel sarkon fordult és otthagya az elámult törvény-
bíró.

Negyednapra vergődött haza törvénybíró uram. A tanács állandó készen-
létben várta a községházán. Mikor meglátták a bűnük eresztett fejét, rögtön
tisztaban voltak a szomorú eredménnyel. Röviden előadta a történeteket, aztán
dévánkozni kezdtek, hogy most már mitévők legyenek. Azt tudták, hogy Ko-
vács János az egri papok kezében van, akkor nem lehet vele kurtán-furcsán
elbánni. Eszükbe jutott a túrkevi templomvizitáció is, amikor a vizitáló egri
papokat, akik a templom katolikus eredetét akarták megállapítani, majdnem
kikergették a városból. Tudták, ha a papok egyszer még jönnek, ha nem viszik
is el a református templomot, de építenek egy másikat, amitől az isten óvjon!
Mivel senki sem tudta megfogni a jövégű kibontakoztatás fonalát, áthívták a
nagytszeteletű urat és a professzort. A professzor cím a rektort illette.

A nagytszeteletű urat villámként érte a hír, csak siránkozott és szemrehá-
nyást tett az előjárónak, hogy ilyen mederbe hagyták terelődni a dolgot. A
professzor csak a fejét csóváltatta: Nehéz sor, nagyon nehéz sor. Hogy is tehe-
tett ilyent Kovács János uram! Beh csúffá tett bennünket!

Tanakodtak, tanakodtak. Sokféle megoldás vetődött fel, de mindegyik fő-
vényen épült. A legelső ellenérv felborította. Hiszen csak irredemptus lett vol-
na Kovács János, majd kihajtották volna a városból, de hát a reformátusok
közül való volt, még pedig a javából.

Hát ha Kevibe nincsen elég ész, akkor menjünk Illésy kapitány uramhoz Kisújszállásra, ő tán tud valami okosat mondani, vágta el meddő vitatkozások fonalát a bíró. Ez csakugyan a legjobb megoldás, vélték mindnyájan. Bíró uram tehát kocsira ült és elhajtott Kisújszállásra. Mikor előadta Illésy kapitány uramnak a dolgot, az öreg majd lefordult a székről. Szidta a bírót, mint a bokrot. „Lánggal égő bogos menküzőm teremtette! Hogy mertetek az én hírem nélkül ilyen dologban ítélni! Tatár kössön a hermec szíjjára benneteket! Milliom teremtette!” Bíró uram túrta a szidást, mint a házfedél az esőt. Majd lassanként csihadni kezdett az öreg, csak a fejét csóváltatta s a pipából nagyokat szívott, látszott, hogy gondolkodott. Mikor aztán kiszívta a pipát, kiverte a bagót, megszeleltette a pipaszárat, elővette a kostököket, hogy újból rátöltsön, megszlalt. Hát fiam, ezen a dolgon csak az Isten tud segíteni, ám én nem tudok! A jászkun főkapitány, a nádor, a helytartótanács, a királynő, mind pápista! Bolondok volnának, ha a mi pártunkon lennének. Ha Kovács János elméjét az isten megfordítaná, talán talán lehetne még segíteni, de másképp nem. És nem tudok semmit sem csinálni! A templom vizitálásakor eleget huzakodtam a papokkal, el is csaptak volna a kapitányságból, ha itt a közelben pápista embert kaptak volna a helyemre. Hát csak eridj haza fiam, és most már várjuk és álljuk a csapást, amit a teremtő ránk mért.

Négy hét múlva megjött Kovács János, de nem egyedül. Két szekér pap jött vele Egerből, és a Kunság környékéről. Kisújszálláson Illésy kapitány uramnál megálltak, és felmutatták a királynő pecsétetes levelét, melyben jóváhagyta Kovács Jánosnak a katolikus templom és egyház javára tett alapítványát. Az öreg megsemmisítő pillantásokat lövelt Kovács Jánosra, és ő is felült a saját kocsijára, és együtt átmentek Kevibe. Mikor a toronyór meglátta a jövevényeket, félreverte a harangot, a lakosság kitódult az utcára. Volt mit hallgatni a vendégeknek és Kovács Jánosnak, ha Illésy uram nincs jelen, talán még verekedésre is került volna sor. Kovács János uram udvarára hajtottak. Nem volt egy lélek sem az udvarban. A János gyerek, aki az áttérés elől megszökött, most is elszelelt a rétre, a pákászok közé, milyest meghallotta, hogy megjött az apja a papokkal.

Kovács uram aztán telkének a két utcára szögellő sarkát átadta a papoknak az építendő templom helyéül. Úgyesen oldották meg a kérdést, mert a templom telek mind két oldalán ő maradt a tőszomszéd, így nem kellett az új tulajdonos birtokba bocsájtása előtt a két fél szomszédot a vétellel megkínálni, pedig a két szomszéd szörnyen fente a fogát, dehogyis ne, mikor a város adta volna a pénzt, a vételhez.

Hát mit mondjak még? A birtokba vett telken felállították a magukkal hozott feszületet. Pár hét múlva megkezdték a templom építését. Mivel helybeli ember nem akadt aki segédkezett volna, az egri érsek a jászságból hozatott munkásokat, akik aztán vissza sem mentek, hanem megmaradtak az általuk épített egyház híveinek.

Nem beszélek arról a sok évtizedes huzalkodásról, ami volt a két egyház hívei között. A kálvinisták sokan voltak, a pápisták háta mögött meg a hivatalos hatalom állott. Kovács uram nagyon sokat áldozott az egyháza javára, és érdemei elismeréséül holtig kurátorrá választották és ezt a tisztséget a mai

napig is az ő leszármazottjai viselik. János fia azonban megmaradt kálvinistának. Egész haláláig huzakodott az örökség miatt apjával és testvéreivel, mert nem nyugodott bele, hogy az apja a katolikus egyházra költse vagyona nagyobb részét.

Másfél száz esztendő telt el ezóta. A szereplők már régen porladoznak és mint por, mindnyájan egyformák vagyunk. A viszálykodás a két egyház hívei között elült. Túrkeve nem semmisült meg a pápisták bejövetele miatt, a pápistákat nem segítette meg az isten jobban, mint más magyar embert. A köztük dúló harc csak arra való volt, hogy a magyar a magyarral huzakodjék...

Magyarország története I.

Néhány megjegyzés a magyar nép őstörténete finnugorkori szakaszához a kötet megjelenése kapcsán

A külföldi és hazai kutatók többsége már több mint egy évszázada amellett a koncepció mellett foglalt állást, amely szerint a finnugor népek őshazája az Ural hegységtől nyugatra, nagyjából az Oka, illetve a Volga—Káma környékére lokalizálható. Ennek a felfogásnak a kialakításában alapvető szerepet játszottak Köppen adatai. A neves orosz földrajztudós a mézelő méhnek az Uraltól keletre való elterjedését viszonylag késői időre datálta, az orosz telepeseknek a XVIII. század vége felé az Altáj hegység közelében való megtelepedésével hozta összefüggésbe. A mézelő méhnek Nyugat-Szibériában elmúlt korokban való egykori meglétét Köppen és nyomában sokan mások csaknem egészen mostanáig kategorikusan cáfolták, sokszor még azon kivételnek számítótudósok is, akik ezt éppen Szibériának a nyugati részén keresték, a finnugorok legősibb szállásterületén. Általában mindenképpen, főleg azt az ellentmondást hangsúlyozta, ami még a múlt században felmerült, hogy az Uraltól keletre eső szibériai területeken a mézelő méh az orosz betelepülés előtt teljesen ismeretlen volt, ugyanakkor rokon népeinek közös elnevezése van a méhre és a mézre. Így a finnugor őshaza területe földrajzi adatok alapján csak Európában lehetett a méh elterjedési vonala. E tradicionális, egyszersmind széleskörűen elterjedt Köppen-féle koncepció szerint a mé-

zelő méh múltbeli, vagyis a XVIII. század vége előtti hiánya Nyugat-Szibériában, kizárja az Uralon túli vidéket a finnugor őshaza feltételezett helyei közül. Ez a nézet napjainkban is általánosan elterjedt. Csak hogy ez a kategorikus állítás formájában megfogalmazott feltételezés az utóbbi időben előkerült korábbi korokra utaló palinológiai, valamint az elmúlt századokra vonatkozó történeti-földrajzi adatok fényében sürgősen felül kell vizsgálni. Több jelentős, eddig jórészt figyelmen kívül hagyott bizonyíték került elő, az Uralon túlról, a lombérdő s vele együtt a mézelő méh XVIII. század előtti nyugat-szibériai elterjedésével kapcsolatban. A fentebb elmondottakkal kapcsolatban szeretnénk felhívni a figyelmet arra a fontos körülményre, ami eddig szinte teljesen ismeretlen volt a kutatás előtt, jóllehet a mézelő méh elterjedésének immár csaknem száz éve eddig is kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a finnugor őshaza meghatározásában. Előljáróban azt kell leszögeznünk, hogy szinte senki sem vette a fáradságot, hogy Köppen állítását alaposabban ellenőrizze. Ilyenképpen történt meg az, hogy azok se, akiknek nem tetszett elmélet, és megpróbálták megcáfolni, lényegében mégis egyetértettek vele a mézelő méh elterjedési körzetének meghatározásában. Köppen lényegében abból az egyetlen adatból, mi-

szerint Behrens katonarvos 1776—1777 telén 30 méhrajt hozatott bas-kírföldről Uszty-Kamengorszkba, messzemenő következtetést vont le arra vonatkozóan, hogy az Uraltól keletre fekvő területeken a mézelő méh állítólag hiányzott az orosz megjelenése előtt. Ennek ellentmondanak azonban a lombosfákra vonatkozó biológiai adatok, a korábbi korok erdtörténeti rekonstrukciói is továbbá más megfontolások. Ma már megállapítható, hogy Köppen jóllehet nem rendelkezett a szükséges bizonyítékokkal, mégis kategórikusan azt állította, hogy az orosz néptörzset megelőző időkben a mézelő méh teljesen ismeretlen volt az Uralon túli szibériai térségben. Másikülönben földrajzprofesszor létére arról sem tudott, hogy a hárs nemcsak az Ural európai oldalán, hanem Nyugat-Szibériában is, mégpedig az Ural környékén: a Tura és a Szoszva déli medencéjében és ennek közelében, valamint az Altájban is megtalálható. Az utóbbi helyre azonban a hárs a szillel együtt nem Európából, hanem a Távól-Keletről került.

Ma már igencsak nehéz lenne felderíteni, miért hagyta figyelmen kívül Köppen a múlt század végén, hogy előtte több mint száz évvel a neves holland utazó N. Witsen a XVII. századi szibériai tartózkodása során, valahol az Irtis környékén élő déli osztják csoportoknál primitív méhészkedést talált. Ezt a finnugor őshaza kutatás számára perdöntő tényt Witsen Oroszországról szóló híres munkájában publikálta is, igaz holland nyelven. Tehát az igazság az, hogy a hárs és vele együtt a mézelő méh Nyugat-Szibéria nagy kiterjedésű területén valójában ismert volt, nemcsak a XVIII. század végétől, ahogy ezt állandóan hangoztatták, hanem előtte is. Minderről azonban Köppen nem tudott, így „kissé” el-

hamarkodottan foglalt állást a mézelő méh elterjedési helyét meghatározó bizonyítékok dolgában. Annál is inkább gyanús ez, mivel jól kimutatható, hogy tudatosan mellőzte Pallas azon adatait, amelyek koncepciójának ellent mondtak, arról tanúskodnak, hogy a XVII—XVIII. század fordulója körüli időben az Uraltól keletre igen ismert volt a méhészkedés. Köppennek a finnugor őshaza meghatározásával kapcsolatban messzemenő következményekkel járó pontatlansága mellett, amely a hárs és a mézelő méh európai életterével állt kapcsolatban, kutatástörténetileg legalább ugyanilyen érdekesnek számít az a tudományban nem is egyedülálló körülmény, hogy a Köppen utáni nemzedékek félrevezető megjegyzését hosszú időn át, minden ellenőrzés nélkül szószerint, avagy átfogalmazva ismételték.

Azt, hogy a finnugor őshazát főleg azért kell az Uraltól nyugatra, Közép-Volga és Káma lomboserdős vidékére lokalizálni, mivel az Ural ázsiai oldalán és a hozzá csatlakozó Nyugat-Szibériában a mézelő méh életföldrajzi okok miatt a XVIII. század végéig ismeretlen volt. Ezt a téves földrajzi feltételezést persze látszólag támogatta az a nyelvészeti megfigyelés, hogy jelenleg az obiugorok nyelvében a többi nyelvrokon néphez képest, valóban hiányzik a méh és méz közös eredetű, finnugorkori megnevezése. Talán ennek hatása alatt, vagy más miatt a mézelő méh Uralon túli meglétét bizonyító adatokat, beleértve ebbe Witsen nagyjelentőségű megjegyzését, a finnugor őshaza meghatározással foglalkozó tudósok több egymást követő nemzedéke egészen mostanáig nem hasznosította bár nem volt teljesen ismeretlen a szakirodalomban. Hiszen Witsen megfigyelésére Zichy már 1923-ban utalt, de kiegészítő adatok hiánya miatt a kérdést akkor

függőben hagyta, mivel ő, mint sokan mások, a Volga—Káma menti finnugor őshaza mellett tört lándzsát. Ebben feltehetőleg nem elhanyagolható szerepet játszott, hogy a Volga—Káma őshaza koncepció pollinológiai adatok hiánya miatt megcáfolhatatlannak tűnt. Ezt közvetve alátámasztani látszott, hogy legközelebbi nyelvrokonainknál valóban hiányzik a méhészkedésre utaló terminológia. Senki sem gondolt azonban arra, hogy ez a helyzet Nyugat-Szibériában csak nemrég alakult ki, vagyis másodlagos fejlődésnek tudható be. A vogulok nyugati és déli, valamint részben az osztjákok déli csoportjainak múlt század elejei szállásterületén ugyanis a lomboserdő fái közül a szil és a hárs ma is megtalálható, akárcsak a múltban. Ennek azonban ellentmond, hogy az obi-ugorok nyelvi anyagából hiányzik ezen fák elnevezése, ami feltétlenül magyarázatra szorul. Feltűnő, hogy Witsen és Pallas megfigyelései éppen erről a vidékről származnak, vagyis a hársfa szibériai elterjedése közeléből valók. Ezen túlmenően Nyugat-Szibériából újabban előkerült alapvető jelentőségű pollenadatok, amiket sajnálatos módon még nem vett figyelembe az őshaza kutatás, minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy a középholocén elejétől kezdve a lomboserdő fái, közöttük a hárs, amellyel a mézelő méh sajátos szimbiotikus kapcsolatban él, a Dél-Uralból terjedt el a hegység ázsiai lejtőjén. Sőt a szillel és egykoron tölgygel együtt Nyugat-Szibériába is behatolt, egészen az Obig. Így hosszú időn keresztül ismert volt az osztjákok szállásterületének számító Közép-Ob medencéjében is. Később azonban, amit a szovet kutatók újabb palinológiai munkáiból tudjuk, a lomboserdő fái közül a tölgy, egykori nagy kiterjedése ellenére, teljesen kiszorult Nyu-

gat-Szibériából, csak az Ural innenső, nyugati oldalán maradt meg. Érdekesebb, hogy éppen ide, a hegység európai lejtőjére lokalizálhatók a vogulok földrajzi elnevezéseinek szubsztrátum rétege, amelyek egyértelműen tanúsítják a legközelebbi nyelvrokonaink egyes csoportjainak kelet-európai részleges tartózkodását. Ez megint csak amellelt érv legalábbis közvetett formában, hogy az obi-ugorok nemrég még foglalkozhattak méhészkedéssel. Erre többen gondoltak már. Úgy magyarázták, hogy az obi-ugorok Európából átköltözve Ázsia szibériai részébe, lényegében ökológiai okok miatt nem tudtak ott méhészkedéssel foglalkozni.

Véleményünk szerint inkább úgy történt, hogy legközelebbi nyelvrokonainknál a méhre és mézre vonatkozó szavak megvoltak egykoron akárcsak a szil, tölgy és a hárs elnevezése is, de az obi-ugorok délebbi csoportjai, amelyek méhészkedtek — eltűntek, jobban mondvá asszimilálódtak még azelőtt, hogy nyelvészeinknek sikerült volna az általunk beszélt dialektusokat följegyezni. Hasonló a helyzet a szil és hársfa elnevezésekkel is a vogulok és osztjákok délibb nyelvjárásaiban. Aligha véletlen, hogy a másik ugorcsoportban, amelyet a magyar nyelv képvisel, a méz és méh szavak a szillel együtt a finnugor korból megmaradt reliktumoknak számítanak. A méh és méz lexémák alapján aligha lehet arra következtetni, hogy a finnugor, vagy akár a magyar őshaza kizárólag a Uraltól nyugatra, a Volga—Káma vidékén fektüdt, és a hegység keleti, ázsiai oldalát ki kell rekeszteni rokon népeink egykori közös kiindulási helyei közül. Következésképpen minden olyan kísérlet, amely a méh és méz, továbbá a lomboserdő fáira vonatkozó lexémákra hivatkozva az Uralon túli terüle-

teket, azaz Nyugat-Szibériát megpróbálja kizárni az őshaza szóba jöhető körzetéből — alapvetően téves. Arról van ugyanis szó, hogy az elterjedt, de teljesen hibás feltételezéssel szemben bizonyos állatok, (méh és sün) illetve a hárs és szil most is, de a távoli múltban, nemcsak az Ural európai részén, a Volga—Káma mentén, hanem a szibériai oldalon ugyancsak jól ismertek voltak. Következésképpen az eddig használt életföldrajzi adatok korántsem szolgálnak bizonyítékul azon feltevés mellett, hogy a finnugor őshaza területébe nem tartozott bele az Ural hegységtől keletre fekvő Nyugat-Szibéria is. Ezt megerősítik az archeológiai feltárások és polinológiai vizsgálatok is. Az Ural mindkét oldalán a mezolitikus és az azt követő neolitikus korban, a Dél-Ural szibériai lejtői kivételével mindenütt azonos régészeti kultúrát mutattak ki a szovjet kutatók, amit az urali nyelvcsalád hagyatékának kell tartanunk. A legújabb őstörténeti összefoglalásokban azonban érthetetlen módon a 30 évvel ezelőtt publikált elavult palinológiai adatok szerepelnek szinte szóról-szóra, jóllehet azóta N. A. Hotyinszkij tollából új összefoglalás született. A neves szovjet palinológus nem kis mértékben módosította a nemrég elhunyt Neaustadt túlhaladott következtetéseit, melyet László Gyula és mások hazánkban a finnugor őshaza meghatározásáva kapcsolatban nemegyszer felhasználtak. Így pl. csaknem egy évtizede publikált, de az őstörténetírásunk még nem eléggé értékelte azt a módfelett fontos tény, amely mostmár véglegesen eldönti a lomboserdő Ural

környéki megjelenése időpontjáról évtizedek óta folyó vitát, nevezetesen: hogy a lomboserdő egyik refugiuma a holocén elején éppenséggel a hegység déli része volt. Másszóval a lomboserdő nem az i. e. III—II. évezredben érte el az Uralt, hisz ott mindig is honos volt. Nem volt ismert eléggé az sem, hogy a szil, hárs, sőt a tölgy s mogyoró Nyugat-Szibéria délibb és középső övezetében honos volt a középholocén elejétől fogva, bár azóta ezen fák élettere itt jelentősen módosult, de sohasem szorult ki onnan teljes egészében. A lomboserdő tipikus fájának jelenlegi megléte az Uralon túli vidékeken — nem beszélve ennél jóval nagyobb múltbeli elterjedésükről — közvetett bizonyítékának számít a mézelő méh nyugat-szibériai elterjedtségét illetően. Ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni sem a finnugor, sem a magyar őshazakutatásban, mivel alaposan rácsafol néhány elterjedt, de beigazolatlan feltételezésre, amely kizárólag a Volga—Káma mellékét tartja rokonnépeink szétválása előtti közös szállás-területének. A finnugor őshazát az Európa és Ázsia határán kell keresni, s beletartozott az Ural-hegység mindkét oldala és a Volga—Káma vidéken kívül Ny.-Szibéria térsége. Ily módon a palinológiai és régészeti adatok, valamint Köppent cáfoló Witsen-megjegyzés alapján, a múlt-hoz képest elég nagy pontossággal meg tudjuk határozni azt az övezetet, ahol rokonnépeink éltek közvetlenül azelőtt, hogy végleg elváltak volna egymástól.

VERES PÉTER

Ára: 12,- Ft